

Skender LUTFIU

KRIMET E FORCAVE SERBE NË KOMUNËN E FERIZAJIT, TË KAÇANIKUT, TË SHTIMES DHE TË SHTËRPCËS (1998-1999)

Kosova, që nga pushtimi i saj në tetor 1912 nga forcat serbe dhe malazeze dhe shkëputja nga Shqipëria politike më 1913, ka qenë e sunduar nga Serbia (1912-1918), pastaj nga Mbretëria Serbo-Kroate-Slllovene (1918-1929) dhe Mbretëria e Jugosllavisë (1929-1941), Federata Jugosllave (1945-1989) dhe Republika e Serbisë (1989-1999). Thuajse në të gjitha periudhat, Serbia si shtet (pa marrë parasysh emërtimet e ndryshme) dhe serbët si komb kanë ideuar, hartuar e zbatuar politikën e gjenocidit ndaj popullit shqiptar në Kosovë. Vrasjet, ekzekutimet në masë, torturat fizike e psikike, arrestimet, burgosjet, helmimi i nxënësve dhe studentëve shqiptarë me helme lufte, shpërngulja me dhunë nga vendbanimet e tyre (spastrimi etnik), dhunimet seksuale etj., kanë qenë ndër format më të shpeshta që pushteti i Beogradit i ka zbatuar ndaj popullsisë shqiptare në Kosovë përgjatë gjithë periudhës kohore nga viti 1912 deri më 1999.

Për të dëshmuar një qasje të tillë, mjafton t'i referohemi një raporti të Human Rights Watch, të muajit tetor 2001, ku dokumentohen torturat, vrasjet, përdhunimet, dëbimet me forcë dhe krime e tjera të kryera nga forcat e qeverisë serbe dhe asaj jugosllave kundër shqiptarëve të Kosovës në harkun kohor nga 24 marsi deri më 12 qershor 1999. Pra, ky raport dëshmon për një fushatë sistematike të koordinuar dhe të organizuar nga nivelet më të larta të qeverive serbe dhe jugosllave që ishin në pushtet në vitet 1998-1999, për të kryer krime ndaj civilëve shqiptarë me qëllim spastrimin etnik të Kosovës.¹ Krimet më të rënda nga ushtria, policia dhe strukturat e tjera shtetërore të Serbisë ndaj civilëve shqiptarë në Kosovë janë kryer pikërisht në periudhën që mbulon raporti i sipërpërmendur, ngase kjo ishte periudha e sulmeve ajrore të NATO-s mbi caqet e ushtrisë dhe policisë serbe/jugosllave kryesisht në Kosovë dhe në territorin e Serbisë dhe të Malit të Zi. Humbjet e mëdha që pësonin si pasojë e bombardimeve të forcave të NATO-s dhe si pasojë e përballjes me Ushtrinë Çlirimtare të Kosovës, e cila masivizohej

¹ Human Rights Watch, Nën pushtetin e urdhrave: Krimet e luftës në Kosovë, 2001; marrë nga: [https://www.hrw.org/legacy/albanian/Kosovo 2021/summary.pdf](https://www.hrw.org/legacy/albanian/Kosovo%202021/summary.pdf) (15.12.2020), 1-11.

gjithnjë e më shumë, indinjuan strukturat politike dhe ushtarake të Serbisë, të cilat ndërmorën një fushatë të dhunës sistematike ndaj popullsisë civile me qëllim zhdukjen e popullit shqiptar, si të tillë dhe spastrimin etnik të Kosovës. Në të Drejtën Ndërkombëtare Penale, zhdukja e një komuniteti të caktuar, në mënyrë të tërësishme ose të pjesshme, për shkak të përkatësisë kombëtare, gjuhësore, religjioze, racore etj., është akt gjenocidal. Po ashtu, edhe spastrimi etnik hynë në kuadër të akteve gjenocidiale. Pa përmendur aktet e tjera, mjafton të mbështetemi në këto dy kategori, për të vërtetuar me saktësi që Serbia, në mënyrë shtetërore dhe të planifikuar ka kryer gjenocid ndaj popullsisë civile shqiptare në Kosovë. Madje, nuk janë kursyer as fëmijët, gratë, pleqtë dhe personat me nevoja të veçanta.

Përgjatë dy vjetëve sa është zhvilluar lufta në Kosovë (1998-1999) ushtria dhe policia serbe ka kryer mbi 400 masakra në masë në tërë territorin e Kosovës, disa prej të cilave janë kryer në komunën e Shtimes (masakra e Reçakut) dhe në komunën e Kaçanikut (masakra e Kotlinës; e Rakocit, e Kaçanikut, e Sllatinës dhe e Stagovës). Në fakt, forcat qeveritare ishin një kombinim kompleks i policëve dhe forcave policore speciale të Ministrisë së Punëve të Brendshme serbe, ushtarëve dhe njësisë ushtarake speciale të Ushtrisë Jugosllave, forcave paraushtarake, milicisë lokale dhe e një sërë forcash që vinin nga vendet e tjera, por që të gjitha vepronin nën urdhrat e qeverisë në Beograd. Sipas ligjit, Ushtria Jugosllave kishte nën vartësinë e saj policinë dhe forcat paraushtarake. Por, edhe zyrtarët e lartë në Ministrinë e Punëve të Brendshme serbe ushtruan dukshëm ndikim gjatë fushatës. Ushtria dhe policia kishin kompetenca të ndara, sepse ushtria kontrollonte rrugët kryesore dhe kufijtë duke koordinuar dhe mundësuar kështu “spastrimin etnik”, ndërsa policia dhe forcat paraushtarake u përfshinë në mënyrë më të drejtpërdrejtë në dëbimin e civilëve dhe shkatërrimin fshatrave, për të cilën kishin mbështetjen e artilerisë së ushtrisë.² Më tej në këtë punim në mënyrë të përmbledhur janë pasqyruar krimet e forcave serbe në komunën e Ferizajt, të Kaçanikut, të Shtimes dhe të Shtërpçës.

Komuna e Ferizajt - si në tërë Kosovën edhe në komunën e Ferizajt, në periudhën e luftës forcat ushtarake dhe policore serbe kanë kryer krime të rënda ndaj popullsisë civile shqiptare, kanë kryer spastrim etnik dhe kanë shkatërruar e demoluar mijëra objekte publike e private. Kështu, në territorin e kësaj komune në periudhën kohore nga 1 janari 1998 deri më 12 qershor 1999, nga ana e forcave serbe janë vrarë ose kanë vdekur si

² Human Rights Watch, Nën pushtetin e urdhrave: Krimet e luftës në Kosovë, 2001; marrë nga: [https://www.hrw.org/legacy/albanian/Kosovo 2021/summary.pdf](https://www.hrw.org/legacy/albanian/Kosovo%202021/summary.pdf) (15.12.2020), 6.

pasojë e luftës 114 banorë civilë shqiptarë* (97 djem/burra dhe 17 vajza/gra). Për numrin e civilëve të vrarë dhe të ekzekutuar në komunën e Ferizajt ka të dhëna të ndryshme. Kështu, sipas studiuesit Jusuf Osmani, në këtë komunë në periudhën 1998-1999 janë vrarë 116 civilë shqiptarë.³ Ndërsa, sipas Hakif Bajramit numri i civilëve të vrarë në këtë komunë është 106⁴.

Format e vrasjeve dhe ekzekutimeve të civilëve shqiptarë në komunën e Ferizajt kanë qenë të ndryshme. Kështu, nga policia serbe janë ekzekutuar 79, nga ushtria janë ekzekutuar 14, nga dora e zezë (janar-shkurt 1998) janë ekzekutuar 6, nga mjetet shpërthyesë (granatë-minë) kanë vdekur 6, në burg janë mbytur me torture 7, dhe si pasojë e kushteve të rënda kanë vdekur 2 civilë shqiptarë. Pra, në tërësi numri i civilëve shqiptarë të vrarë dhe të ekzekutuar në komunën e Ferizajt është 114.⁵ Ndërsa, numri i të vrarëve sipas gjinisë i përkthyer në përqindje del të jetë 83% djem/burra dhe 17% vajza/gra.⁶

Në komunën e Ferizajt gjatë kohës së bombardimeve të NATO-s, forcat serbe, pas ekzekutimit të civilëve shqiptarë, ata i kanë varrosur në dy varreza masive në Ferizaj, në të cilat janë varrosur 9 trupa.⁷ Vlen të theksohet ekzekutimi i anëtarëve të familjes Nuhaj në Nerodime më 26 mars 1999, të cilët së pari ishin arrestuar nga policia serbe, e përbërë nga Boro Kërstiq, Zoran Dejani, Sreqki, Zlatki, Čerņi, Dimitrije Sinisha dhe Mirko Zojiq, që ishte komandant i stacionit policor në Nerodime.⁸ Sa i përket vrasjeve në masë në këtë komunë janë regjistruar disa raste, si: në Fshatin e Vjetër 7 civilë, në Jezerc 3 civilë, në Koshare 3 civilë etj.⁹

* Listën e plotë të civilëve të vrarë në komunën e Ferizajt gjatë viteve 1998-1999 mund ta gjeni në: *Krimet e luftës në Kosovë, 1998-1999*, Monografi I, Prishtinë: Këshilli për Mbrotjtjen e të Drejtave dhe Lirive të Njeriut (KMDLNJ), 2010, 219-225.

³ Jusuf Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë, 1998-1999*, 1, Prishtinë: Agjencia Shtetërore e Arkivave të Kosovës, 2012, 253-255.

⁴ Hakif Bajrami, *Lufta kundër luftës në Kosovë*, në: "Kosova shtet i pavarur dhe sovran", Prishtinë: Instituti i Historisë Bashkëkohore, 2006, 170.

⁵ *Krimet e luftës në Kosovë*, 195.

⁶ *Po aty*, 108 dhe 198.

⁷ Sipas NKMDLNJ-së në Ferizaj, janë zbuluar dy varreza masive në komunën e Ferizajt (një në Ferizaj dhe një në Fshatin e Vjetër), në të cilat janë gjetur mbetjet mortore të 9 civilëve shqiptarë (7 djem/burra dhe 2 vajza/gra), emrat e të cilëve janë: Bajram Liman Nuhaj, Agron Liman Nuhaj, Osman Bajram Nuhaj, Brahim Osman Nuhaj, Ismet Nebih Ramadani, Asllan Vesel Zeka, Safete Latif Zeka, Fatmire Hasan Zeka dhe Hasan Vesel Zeka.

⁸ Të dhëna nga NKMDLNJ-ja në Ferizaj.

⁹ *Krimet e luftës në Kosovë*, 195-196.

Prej numrit të përgjithshëm të civilëve të ekzekutuar në këtë komunë 15 janë fëmijë (13 djem dhe 2 vajza), fakt që dëshmon se ushtria dhe policia serbe nuk kanë kursyer as fëmijët shqiptarë prej të cilëve 12 janë ekzekutuar, ndërsa 3 kanë gjetur vdekjen nga minat.¹⁰ Si rezultat i gjendjes së rëndë në vitet e luftës, forcat serbe kanë arrestuar dhe kidnapuar shumë qytetarë, për fatin e të cilëve nuk dihej. Në komunën e Ferizajt të zhdukur janë 11 civilë shqiptarë (8 djem/burra dhe 3 vajza/gra*), të cilët janë kidnapuar gjatë periudhës së bombardimeve ajrore të NATO-s (24 mars-12 qershor 1999).¹¹ Në vitet 1998-1999 në këtë komunë janë plagosur afër 90 qytetarë civilë shqiptarë: gjatë vitit 1998 janë plagosur 8 persona, gjatë periudhës janar-mars 1999, janë plagosur 15 persona, ndërsa nga 24 marsi deri më 12 qershor janë plagosur 65 persona, që në total kapin shifrën 88 persona.¹² Një numër më të ulët e jep studiuesit Hakif Bajrami, sipas të cilit në këtë komunë gjatë kësaj periudhe janë plagosur 74 civilë shqiptarë, ndërsa janë marrë pengë 16 të tjerë.¹³

Vlen të theksohet se në komunën e Ferizajt gjatë ofensivave të tyre, ushtria dhe policia serbe kanë kryer krime masive ndaj familjeve shqiptare. Ndër aksionet më të mëdha që forcat serbe kanë ndërmarrë ndaj fshatrave shqiptare të kësaj komune është aksioni në fshatin Gaçkë. Kështu, më 3 mars 1999, në këtë fshat nga ushtria dhe policia serbe janë ekzekutuar pesë civilë shqiptarë, të cilët pasi janë nxjerrë nga shtëpitë e tyre janë ekzekutuar.¹⁴ Ndërsa, më 8 prill 1999, ushtria dhe policia serbe pas një aksioni dëboi popullsinë shqiptare nga Fshati i Vjetër, ndërsa familjen Zeka prej 23 anëtarësh e detyroi me dhunë të kthehet në shtëpi. Sipas dëshmitarit të mbijetuar të familjes Zeka, më 13 prill 1999 forcat serbe pasi hynë në shtëpi, filluan të ushtronin dhunë dhe të shtinë me armë ndaj personave që ishin aty. Më pas ushtarët dhe policët serbë ekzekutuan babanë, Emin Sylë Zeka dhe dy djemtë e tij. Pas vrasjes, trupat e tyre janë marrë nga policia dhe janë dërguar në drejtim të panjohur. Ende nuk dihet asgjë për trupat e tyre. Më 13 prill janë ekzekutuar edhe katër anëtarë të tjerë të kësaj

¹⁰ Nusret Pllana, *Terrori i Serbisë pushtuese mbi shqiptarët, 1844-1999*, Prishtinë: Arkivi Shtetëror i Kosovës, 2013, 537; Hanëmshahe Ilazi, Nusret Pllana, *Fëmijët martirë të Kosovës-Children martyrs of Kosovo*, Prishtinë: Radio-Kosova e Lirë, 2019, 75-77.

* Por, sipas studiuesit Jusuf Osmani numri i të zhdukurve në këtë komunë është 10 persona (6 djem/burra dhe 4 vajza/gra). Shih në: Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë*, 237. Ndërsa, sipas studiuesit Hakif Bajrami numri i civilëve të zhdukur në këtë komunë është 18. Shih në: Bajrami, *Lufta kundër luftës në Kosovë*, 170.

¹¹ *Krimet e luftës në Kosovë*, 228.

¹² Të dhëna nga NKMDLNJ në Ferizaj.

¹³ Bajrami, *Lufta kundër luftës në Kosovë*, 170.

¹⁴ Të dhëna nga NKMDLNJ-ja në Ferizaj.

familjeje. Trupat e tyre janë gjetur dhe më pasë u nxorën më 5 gusht 1999 nga një pusëtë e kanalizimit në oborrin e Vehbi Rekës në Fshatin e Vjetër. Prezentë në nxjerrjen e kufomave ishin përfaqësuesit e KFOR-it, të Tribunalit të Hagës, familjarët e tyre etj. Në shtëpinë e Vehbi Rekës, dyshohet të jenë dhunuar gratë e vëllezërve Zeka (Fatimja dhe Safetja), meqë janë gjetur rrobat e tyre të hequra nga trupi. Pra, më 13 prill 1999 në Fshatin e Vjetër nga forcat ushtarake dhe policore serbe janë vrarë dhe ekzekutuar 7 anëtarë të familjes Zeka.¹⁵ Sipas dëshmitarit Sylejman Zeka, “*këto krime i kanë kryer këta ushtarë dhe policë serbë: Kapllan Sima, komandant Musa, Milo, Sllavko, Miqa Aleksi, Backi, Petar Petroviq (Peca), Milo Koprivica*” etj.¹⁶ Vlen të theksohet se në këtë fshat janë ekzekutuar edhe pesë civilë të tjerë shqiptarë.¹⁷

Një aksion i tillë nga forcat ushtarake dhe policore serbe është ndërmarrë në fund të marsit dhe në fillim të prillit 1999 edhe në fshatin Sojevë. Kështu, nga 28 marsi deri më 10 prill janë ekzekutuar 11 qytetarë shqiptarë, trupat e të cilëve janë djegur në furrë të druve. Ndërsa, më 23 maj 1999 në këtë fshat është ekzekutuar dhe një grua.¹⁸ Forcat ushtarake dhe policore serbe, në komunën e Ferizajt, përveç vrasjes së fëmijëve e grave, kanë e ekzekutuar edhe qytetarë civilë shqiptarë të moshës mbi 80 vjeç. Kështu, më 14 dhe 15 maj 1999, forcat serbe pas dëbimit me dhunë të popullsisë shqiptare nga fshati Koshare vranë katër persona në mesin e tyre të moshuar, invalidë e të paralizuar, që nuk pranuan të largoheshin nga shtëpitë e tyre.¹⁹

Sa i përket sulmit të forcave serbe në disa fshatra të komunës së Ferizajt në periudhën nga 24 marsi deri më 14 prill 1999, është me rëndësi të citojmë një dokument të Tribunalit Ndërkombëtar për Ndjekjen Penale të Personave Përgjegjës për Shkelje të Rënda të së Drejtës Humanitare Ndërkombëtare të kryera në territorin e ish-Jugosllavisë. Sipas këtij dokumenti, forcat e RFJ-së dhe të Serbisë granatuan dhe sulmuan fshatrat: Bibaj, Prelez i Muhaxherëve, Rakaj dhe Katund i Vjetër, dhe vranë një numër banorësh. Pas granatimit, forcat e RFJ-së dhe të Serbisë hynë në disa fshatra duke përfshirë Papazin, Sojeven, Varoshin dhe Mirosalën dhe

¹⁵ Bajrami, *Lufta kundër luftës në Kosovë*, 174.

¹⁶ *Krimet e Luftës në Kosovë*, 200-201.

¹⁷ *Po aty*, 219-225.

¹⁸ Të dhëna nga NKMDL NJ-ja në Ferizaj; *Krimet e luftës në Kosovë*, 219-225 dhe nga Pillaka Përkujtimore e ndërtuar në këtë fshat, në nderim të viktimave civile.

¹⁹ *Krimet e luftës në Kosovë*, 219-225.

urdhëruan banorët të largoheshin. Pasi banorët kishin lëshuar shtëpitë e tyre, ushtarët dhe policët i dogjën ato.²⁰

Fshati Jezerc i komunës së Ferizajt ka numrin më të lartë të viktimave civile, pas Fshatit të Vjetër. Në këtë fshat nga forcat ushtarake dhe policore serbe janë vrarë 12 civilë shqiptarë, në harkun kohor nga 28 shtatori 1998 deri më 30 maj 1999.²¹ Ndërsa pjesa dërmuese e popullsisë civile që ishte e strehuar në malet e Jezercit, pas sulmit të ushtrisë dhe policisë serbe, u depërtua me dhunë në drejtim të Shqipërisë.²²

Edhe në fshatin Zllatar forcat policore dhe ushtarake serbe kanë kryer krime ndaj popullsisë civile shqiptare. Më 4 prill 1999, nga granatat e ushtrisë serbe gjetën vdekjen katër persona nga Zllatari, ndërsa u plagosën disa të tjerë.²³ Më 30 maj 1999 në fshatin Manastirc të komunës së Ferizajt, forcat serbe kanë kryer një masakër ndaj popullsisë civile shqiptare në “Lagjen e Re” të fshatit. Katër policë serbë, vendas kanë ekzekutuar katër qytetarë të këtij fshati. Viktimat janë ekzekutuar nga afërsia. Po ashtu, duhet thënë se në këtë fshat më 28 prill 1999 është rrëmbyer nga ushtria serbe një person nga fshati Jezerc, i cili më pas është ekzekutuar.²⁴

Në komunën e Ferizajt, nga ushtria dhe policia serbe në vitet 1998-1999, në veçanti në kohën e bombardimeve të NATO-s, janë arrestuar dhe burgosur dhjetëra qytetarë shqiptarë, por që pas maltretimeve të shumta, shumica prej tyre janë liruar. Por, ka pasur raste kur pas mbajtjes për disa ditë të të burgosurve dhe torturave ndaj tyre, janë gjetur trupat e tyre të masakruar, siç është rasti me Idriz Islamin, i cili është gjetur i vdekur në fshatin Prelez në magjistralen Ferizaj-Prishtinë. Ka pasë disa vende në të cilat qytetarët shqiptarë pas arrestimit të tyre janë mbajtur dhe torturuar, si Kombinati i Drurit, por më i njohuri ka qenë lokali “Pranvera” (afër Xhamisë së Vogël) në Ferizaj.* Ushtria dhe policia serbe kanë kryer krime

²⁰ Tribunali Ndërkombëtar për Ndjekjen Penale të Personave Përgjegjës për Shkelje të Rënda të së Drejtës Humanitare Ndërkombëtare të kryera në territorin e ish-Jugosllavisë prej vitit 1991, Lënda Nr.: IT-05-87-T, Ushtues i detyrës së sekretarit: Z. John Hocking Aktgjykim: 26 Shkurt 2009, Aktgjykim: Millan Millutinoviç etj., Vëllimi 2 prej 4. 339.

²¹ Të dhëna nga NKMDLNJ-ja në Ferizaj; *Arkivi i Luftës, IV*, 43; *Krimet e luftës në Kosovë*, 219-225.

²² *Arkivi i Luftës-Agjencia Shtetërore Informative “Kosova Pres”*, vëllimi III, Prishtinë: Instituti i Historisë, 2016, 496.

²³ Të dhëna nga NKMDLNJ-ja në Ferizaj.

²⁴ *Arkivi i Luftës i Agjencisë Shtetërore Informative “Kosovapress”*, (Vëllimi i Katërt), (16 maj-17 qershor 1999), Prishtinë: Instituti i Historisë, 2016, 68-69 dhe 254.

* Ky lokal gjatë vitit 1999 është shndërruar në kamp përqendrimi. Sipas qindra dëshmitarëve nëpër këtë kamp kanë kaluar mbi 3 000 qytetarë shqiptarë të komunave Ferizaj, Kaçanik, Shtime dhe Shtërpçë, në mesin e të cilëve edhe shumë gra, fëmijë e pleq. Ky kamp udhëhiqej nga njerëzit e sigurimit famëkeq shtetëror të Millosheviqit, si:

ndaj civilëve shqiptarë edhe në vende të tjera të qytetit si dhe në shtëpi private. Kështu, më 18 maj në Ferizaj, në rrugën “Zenel Hajdini” forcat serbe kanë ekzekutuar dy qytetarë shqiptarë.

Në këtë komunë pushteti serb arrestoi dhe burgosi dhjetëra qytetarë të rëndomtë të komunës së Ferizajt.^{**} Kështu, mbi 30 qytetarë kanë vuajtur dënime të gjata në burgjet serbe. Këta të burgosur janë transferuar nga burgjet e Kosovës e në burgjet e Serbisë.²⁵ Gjithashtu, në komunën e Ferizajt në periudhën e luftës janë arrestuar shumë veprimtarë politikë shqiptarë. Në periudhën nga qershori deri në fund të gushtit të vitit 1998, nga 26 veprimtarë të akuzuar, janë arrestuar dymbëdhjetë prej tyre.^{***} Grupi i Ferizajt konsiderohet si grupi i të burgosurve politikë më i torturuar në ish-Jugosllavi pas përfundimit të Luftës së Dytë Botërore. Nga të arrestuarit pesë janë mbytur me torturë, Bilall Shala, Rexhep Bislimi e Cen Dugolli u mbytën mizorisht gjatë procesit të hetuesisë,²⁶ ndërkaq Enver Topalli e Ahmet Hoxha janë ekzekutuar në burgun e Dubravës, ndërsa të tjerët kanë mbetur me pasoja të rënda nga torturat.²⁷ Gjatë kohës së bombardimeve të burgosurit ferizajas ishin në burgun e Gjilanit, ndërsa më 30 prill janë transferuar në burgun e Dubravës, ku siç theksuam më lart, dy prej tyre janë vrarë. Më 5 shkurt 1999, në Gjykatën e Qarkut në Prishtinë u mbajt gjykimi i 27 shqiptarëve të komunës së Ferizajt, ku tërë Grupit të 26 veprimtarëve të Ferizajt iu shqiptuan 287 vjet burgim.* Edhe dy avokatët mbrojtës të këtij

Nebojsa Gjorgjeviq, Dragan Jashoviq, Serbolub Vujoviq, Radovan Klariq etj. shih në: *Arkivi i luftës, IV*, 204.

^{**} Arrestimet dhe keqtrajtimet e qytetarëve shqiptarë nga organet e pushtetit serb në komunën e Ferizajt kanë qenë mjaft të shpeshta. Kështu, gjatë viteve të luftës (1998-1999) janë keqtrajtuar afër 70 qytetarë shqiptarë. Shih në: Ramadan R, Ramadani, dr. Agim I. Bytyi, *Shëndetësia e Ferizajt me rrethinë në shekullin XX*, Ferizaj: InterGraf, 2019, 536.

²⁵ *Krimet e luftës në Kosovë*, 196.

^{***} Nga 5 qershori deri më 29 gusht 1998 janë arrestuar këta veprimtarë të komunës së Ferizajt: Enver Topalli, nga fshati Greme (veprimtar i LDK-së); Ylber Topalli, nga fshati Greme (student, veprimtar i LDK-së); Ahmet Hoxha, nga Ferizaj (profesor); Cen Dugolli, nga Ferizaj (student, veprimtar i LDK-së); Haxhi Bytyçi, nga Ferizaj (i papunë); Sylejman Bytyçi, nga Ferizaj (veprimtar i LDK-së, profesor); Besim Zymberi, nga fshati Varosh (veprimtar i NKMDLNJ-së, student); Skënder Ferizi nga Ferizaj (koordinatori i NKMDLNJ-së, kameraman); Xhavit Zariqi, nga fshati Rahovicë (student); Rexhep Bislimi, nga Ferizaj (veprimtar i NKMDLNJ-së, student); Agim Reçica, nga Ferizaj (veprimtar i LDK-së) dhe Bilall Shala, nga fshati Saraishtë, (arsimtar). Shih në: *Krimet e Luftës në Kosovë*, 201-202.

²⁶ *Krimet e luftës në Kosovë, I*, 203.

²⁷ Ramadan; Bytyi, *Shëndetësia e Ferizajt*, 533.

* Pas shqiptimit të dënimit të Grupit të Ferizajt, më 6 shkurt ka reaguar Shoqata e të Burgosurve Politikë. Në reagimin e saj ndër të tjera thuhet: “Dënimet e veprimtarëve ferizajas, nëntë prej të cilëve janë nxjerrë para Gjykatës së instaluar serbe në Prishtinë,

grupi u zhdukën dhe u ekzekutuan nga forcat serbe: Alishefik Spahiu, i cili më 20 prill 1999 u rrëmbye dhe më pasë u zhduk nga forcat serbe, për të cilin ende nuk dihet asgjë dhe Bajram Kelmendi, i cili u ekzekutua bashkë me dy djemtë e tij.²⁸

Në komunën e Ferizajt janë arrestuar dhe më pas janë vrarë edhe veprimtarë të tjerë.** Arrestimet ndaj veprimtarëve shqiptarë kanë vazhduar.²⁹ Më 26 mars 1999 është kidnapuar në Ferizaj nga policia serbe gazetari dhe veprimtari Haki Braha, ish-korrespondenti i TV Prishtinës dhe anëtar i Kryesisë së Partisë Parlamentare të Kosovës, dega në Ferizaj, i cili më pas është vrarë.³⁰ Ndërsa më 10 prill në shtëpinë e tij në Ferizaj u arrestua Zenun Beqa, ish-drejtor i Hekurudhave të Kosovës, ndërsa trupi i tij është gjetur në magjistralen Ferizaj-Prishtinë.³¹ Në harkun kohor nga 6 shkurt deri më 10 prill 1999 në komunën e Ferizajt nga policia serbe janë kidnapuar 8 qytetarë shqiptarë, shumica prej të cilëve më pas janë vrarë e masakruar. Rrëmbimin e civilëve shqiptarë në komunën e Ferizajt, si në tërë Kosovën e kryenin pjesëtarët e organizatës serbe “Crna Ruka” (Dora e Zezë), e cila i shërbente organeve qeveritare serbe,³² ndërsa vrasjet ndaj civilëve shqiptarë i organizonte Bogolub Janiçijeviq.³³ Një formë tjetër speciale që organet e pushtetit serb e zbatuan në Kosovë me qëllim dëbimin e popullsisë shqiptare nga Kosova ishte edhe hedhja e minave dhe eksplozivëve në institucione publike dhe private. Të tilla raste ka pasur edhe

kurse të tjerët janë dënuar në mungesë, me akuzën cinike për terrorizëm, dëshmon edhe një herë tentimin e pushtuesve serbë për t’i fshehur veprimet e tyre konkrete të terrorizmit shtetëror me përmasa gjithnjë e më tragjike, pasojat e të cilave tashmë po rëndojnë mbi të arrestuarit e shumë shqiptarë. Shih në: *Arkivi i Luftës i Agjencisë Shtetërore Informative “Kosovapress”*, (Vëllimi i Parë), (4 janar-28 shkurt 1999), Prishtinë: Instituti i Historisë, 2016, 306.

²⁸ Fetnete Ramosaj, *Kundër harresës, Gjenocidi i Serbisë në Kosovë, 1998-1999*, Prishtinë: Instituti për Hulumtimin e Krimeve të Luftës, 2017, 64; *Krimet e Luftës në Kosovë*, 202-203.

** Njëri ndër veprimtarët e mbytur me torturë nga inspektorët e sigurimit serb në stacionin policor në Ferizaj është Bilall Ali Shala 47 vjeç, nga fshati Saraishtë, komuna e Ferizajt. Ai ishte arsimtar i biologjisë dhe baba i gjashtë fëmijëve. Pas torturave të shumta, ai vdiq më 29 gusht 1998 në Stacionin Policor në Ferizaj. Duhet të përmendet edhe zhdukja e Liman Islamit, i cili është arrestuar nga polici serb Dragan Gjorgjeviq (Gjorgja) më 31 mars 1999 dhe më pas është ekzekutuar. Pllana, *Terrori i Serbisë pushtuese*, 138; Ramosaj, *Kundër harresës*, 64; Të dhëna nga NKMDLNJ-ja në Ferizaj.

²⁹ Të dhëna nga NKMDLNJ-ja në Ferizaj.

³⁰ *Arkivi i Luftës i Agjencisë Shtetërore Informative “Kosovapress”*, (Vëllimi i Dytë), (1 mars-10 prill 1999), Prishtinë: Instituti i Historisë, 2016, 444.

³¹ *Arkivi i Luftës, IV*, 100.

³² *Arkivi i Luftës, I*, 335, 415, 425, 343; *Arkivi i Luftës, II*, 443.

³³ Bajrami, *Lufta kundër luftës në Kosovë*, 163.

në Ferizaj, siç ishte ai i 13 shkurtit 1999 ku në qendër të qytetit, afër Shtëpisë së Mallrave, ndodhi një shpërthim i fuqishëm, nga i cili u plagosën 15 qytetarë shqiptarë. Ndërsa, më 30 mars 1999 në rrugën e “Pleshinës”, në Ferizaj si pasojë e eksplodimit të një shtëpie gjetën vdekjen tre persona.³⁴ Ndonëse këto krime kryheshin nga forcat serbe, për to akuzoheshin shqiptarët, andaj në kërkim të “fajtorit”, arrestoheshin veprimtarët politikë dhe qytetarë të shumtë të komunës së Ferizajt.³⁵

Duhet të theksohet fakti se edhe në komunën e Ferizajt, pjesa dërmuese e popullsisë shqiptare është depërtuar me dhunë, kryesisht nëpërmjet rrugës hekurudhore (trenit), i cili i çonte në vendkalimin kufitar me Maqedoninë e Veriut në Han të Elezit. Pra, personat e shpërngulur nga fshatrat e tyre së pari shkuan në qytetin e Ferizajt, prej nga me tren u nisën në drejtim të Maqedonisë së Veriut. Të tjerët udhëtuan në kolona prej Ferizajt deri në këtë vendkalim kufitar.³⁶ Për të vërtetuar këtë fakt, po i referohemi një raporti të datës 23 maj 1999 për “Kosovapress”, në të cilin ndër të tjera thuhet: *“Jeta e pak banorëve të mbetur në qytetin e Ferizajt është nën ankth dhe pasiguri, ngase sjelljet e forcave serbe janë brutale. Fshatrat Komogllavë, Bibaj, Sojevë, Tankosiq (tani Dardani S.L.), Llojza, Slivovë, Koshare, Katundi i Vjetër (tani Fshati i Vjetër S. L.) e Kashtanjevë, pothuaj plotësisht janë pa banorë, ndërsa plaçkitja e serbëve në këto fshatra dhe në qytetin e Ferizajt po shënon kulmin”*.³⁷ Përgjatë rrugës dhe në pikën kufitare, ushtria dhe policia serbe të dëbuarve shqiptarë ua merrte dokumentet e identifikimit (letërnjoftimet) për t’i fshirë më pasë nga gjendja civile.³⁸ Kjo bëhej me qëllim të “spastrimit të identitetit”, gjë që tregon se qeveria serbe po përpiqej të bënte të pamundur kthimin e tyre.³⁹ Vlen të përmendet se përgjegjës për krimet sipas dokumenteve ishin të involvuar drejtpërdrejt edhe kryetari i Qarkut të Kosovës, Velko Odallovic, me

³⁴ Të dhëna nga NKMDLNJ-ja në Ferizaj.

³⁵ *Arkivi i Luftës, I*, 394; *Krimet e Luftës në Kosovë*, 218.

³⁶ Tribunali Ndërkombëtar për Ndjekjen Penale të Personave Përgjegjës për Shkelje të Rënda të së Drejtës Humanitare Ndërkombëtare të kryera në territorin e ish-Jugosllavisë prej vitit 1991, Lënda Nr.: IT-05-87-T, Ushtrues i Detyrës së Sekretarit: Z. John Hocking Aktgjykim: 26 Shkurt 2009, Aktgjykim: Millan Millutinoviqit etj, Vëllimi 2 prej 4. 339.

³⁷ *Arkivi i Luftës, IV*, 135-136.

³⁸ Tribunali Ndërkombëtar për Ndjekjen Penale të Personave Përgjegjës për Shkelje të Rënda të së Drejtës Humanitare Ndërkombëtare të kryera në territorin e ish-Jugosllavisë prej vitit 1991, Lënda Nr.: IT-05-87-T, Ushtrues i detyrës së sekretarit: Z. John Hocking Aktgjykim: 26 SHKURT 2009, AKTGJYKIM: MILLAN MILLUTINOVIQIT etj, Vëllimi 2 prej 4. 339.

³⁹ Human Rights Watch, Nën pushtetin e urdhërave: Krimet e luftës në Kosovë, 2001; marrë nga: https://www.hrw.org/legacy/albanian/Kosovo_2021/summary.pdf (15.12.2020), 3.

gartësit komunalë për komunën e Ferizajt, një ndër ta Nebojshta Petkoviq. Ndërsa, emrat e atyre që i drejtonin njësitet e policisë dhe të ushtrisë për komunën e Ferizajt, Predrag Radivojeviq.⁴⁰

Krahas krimeve ndaj popullsisë civile shqiptare, ushtria dhe policia serbe gjatë periudhës së luftës më 1998-1999 në komunën e Ferizajt kanë shkatëruar edhe dëme të mëdha materiale. Kështu, sipas të dhënave të shumta janë dëmtuar, djegur e shkatërruar 1 624 shtëpi shqiptare.* Po ashtu janë djegur dhe dëmtuar edhe institucione të ndryshme, si: 7 shkolla me dokumentacion, 2 zyre të vendit, 2 biblioteka shkollore, 5 xhami dhe objekte të shumta afariste, ekonomike, zejtare, kulturore-historike etj. Po t'i numërojmë të gjitha së bashku, numri i objekteve që janë djegur e shkatërruar në këtë komunë kap shifrën prej 2 648 sosh.⁴¹ Në një burim tjetër thuhet se në komunën e Ferizajt janë djegur dhe shkatërruar 31 fshatra. Numri më i madh i shtëpive të djegura është në këto vendbanime: Greme (360), Komogllavë (325), Nerodime (213), Jezerc (187), në qytetin e Ferizajt (152*), Dremjak (115), Dardani (51), Sojevë (50), Slivovë (50) etj.⁴²

Komuna e Kaçanikut - edhe në komunën e Kaçanikut ushtria dhe policia serbe gjatë luftës së viteve 1998-1999 kanë kryer krime të rënda ndaj popullsisë civile shqiptare. Nga burimet e ndryshme del që në këtë komunë në periudhën kohore nga 1 janar 1998 deri më 20 qershor 1999, janë vrarë, masakruar e ekzekutuar 138 civilë shqiptarë (120 djem/burra dhe 18 vajza/gra), ndërsa 6 civilë konsiderohen të zhdukur.⁴³ Ndërsa, sipas studiuesit Hakif Bajrami, në komunën e Kaçanikut nga popullsia civile janë vrarë 144, janë zhdukur 14*, janë plagosur 42 dhe janë marrë pengë 13 civilë shqiptarë.⁴⁴ Por, sipas Hajrush Kurtaj, drejtor i Departamentit për Bashkëpunim Civilo-Ushtarak në Ministrinë e Mbrojtjes, në "Kaçanik dhe në Hanin e Elezit", janë vrarë 153 civilë shqiptarë.⁴⁵ Duhet të shtohet fakti

⁴⁰ Bajrami, *Lufta kundër luftës në Kosovë*, 164-166.

* Në një burim tjetër thuhet se në komunën e Ferizajt janë djegur dhe dëmtuar 1 787 shtëpi. Prej tyre 1 336 janë djegur tërësisht, ndërsa 451 janë dëmtuar. Shih në: *Krimet e luftës në Kosovë*, 197.

⁴¹ Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë*, 237.

* Në fakt në Ferizaj ka pasur 152 shtëpi dhe objekte e lokale të djegura e të dëmtuara.

⁴² Sipas të dhënave të NKMDLNJ-së në Ferizaj.

⁴³ *Krimet e luftës në Kosovë*, shih: Tabelën 1 ose 752-753.

⁴⁴ Bajrami, *Lufta kundër luftës në Kosovë*, 170.

* Në atë periudhë Hani i Elezit nuk ka qenë komunë, por ishte vendbanim në kuadër të komunës së Kaçanikut.

⁴⁵ Listën e të gjitha viktimave civile gjatë luftës së viteve 1998-1999 në Kaçanik me rrethinë mund ta gjeni në: Pllana, *Terrori i Serbisë pushtuese mbi shqiptarët*, 517-519.

se nga 153 civilët e vrarë në këtë komunë, 22 prej tyre janë fëmijë, prej të cilëve 19 djem dhe 3 vajza.⁴⁶

Në territorin e Komunës së Kaçanikut, nga ana e ekspertëve të Tribunalit të Hagës janë zbuluar 5 (pesë) varreza masive: në qytetin e Kaçanikut, në fshatin Kaçaniku i Vjetër, në fshatin Kotlinë, në fshatin Gabrricë dhe në lokalitetin, tash komunën e re të Hanit të Elezit.⁴⁷ Në këto pesë varreza janë gjetur dhe identifikuar 64 viktimat civile të vrarë dhe të ekzekutuar nga ushtria dhe policia serbe, në forma dhe me mjete të ndryshme.⁴⁸ Duhet të theksohet se në këtë komunë janë shënuar 11 raste të vrasjeve grupore, ku vetëm në gjashtë masakra masive janë ekzekutuar 100 civilë shqiptarë.⁴⁹

Masakra e Kotlinës, më 24 mars 1999 - Fshati Kotlinë i komunës së Kaçanikut ndodhet në jugperëndim të Grykës së Kaçanikut, që kryesisht shtrihet në malin Sharr. Sulmet e forcave serbe në këtë zonë kishin filluar që nga 26 shkurti i vitit 1999. Më pas, më 9 mars fshati Kotlinë, që kishte 80 shtëpi dhe 650 banorë, u sulmua nga forcat serbe⁵⁰, me ç'rast u dogj lagjja "Dreshec", por popullsia civile kishte arritur të shpëtonte. Këtë sulm e kanë konstatuar edhe ekipi i vëzhguesve të OSBE-së. Andaj, pas largimit të këtyre vëzhguesve, ushtria dhe policia serbe u rikthyen sërish në Kotlinë, që kishte mbetur fshati i vetëm i banuar me popullsi shqiptare. Kështu, nëpërmjet një urdhri të datës 21 mars 1999 i Komandës së Brigadës së 243-të të Mekanizuar, i nënshkruar nga Kërsman Jelliqi, ushtria dhe policia serbe duhej të bllokonte, thyente dhe shkatërronte "terroristët" shqiptarë në zonën e Kotlinës. Ky ishte urdhëruar për një operacion të përbashkët të Ushtrisë Jugosllave dhe MPB-së për të sulmuar më 24 mars 1999 ndër të tjera edhe fshatrat Kotlinë dhe Ivajë të komunës së Kaçanikut. Sipas këtij urdhri, Grupi Luftarak 3 në koordinim me njësitë e PJP-së duhej të thyente dhe shkatërronte trupat e "FTSH-së"* përgjatë vijës së fshatrave të përmendur dhe të merrte nën kontroll atë territor. Një togë e SAJ-së dhe IO [skuadra

⁴⁶ Të dhëna të plota për fëmijët e vrarë dhe vdekjet e tyre në rrethana të luftës në komunën e Kaçanikut i gjeni në: Pllana, *Terrori i Serbisë pushtuese mbi shqiptarët*, 547; Ilazi & Pllana, *Fëmijët martirë të Kosovës*, 113-116.

⁴⁷ *Krimet e luftës në Kosovë*, 755.

⁴⁸ Por, sipas të dhënave të KMDLNJ-së botuar në veprën *Krimet e luftës në Kosovë*, janë dhënë vetëm të dhënat për 32 viktimat civile të komunës së Kaçanikut që janë gjetur në varrezat masive. Listën e emrave të tyre mund ta gjeni në: *Krimet e luftës në Kosovë*, 818-819.

⁴⁹ *Krimet e luftës në Kosovë*, 48-54.

⁵⁰ *Arkivi i Luftës, II*, 124.

* Ushtria Çlirimtare e Kosovës (UÇK) nga pushteti serb njihej me akronimin FTSH "Forcat Terroriste Shqiptare".

zbuluese] duhej të merrte pjesë në thyerjen dhe shkatërrimin e “forcave sabotatore dhe terroriste” përgjatë vijës së Kotlinës. Gjithashtu, një kompani e PJP-së, në koordinim me skuadrën zbuluese kishin detyrë thyerjen dhe shkatërrimin e “FTSH-së” përgjatë vijës Gajre-Ivajë, në mbrojtje të trupave, dhe për marrjen e territorit.⁵¹

Në mëngjesin e 24 marsit të vitit 1999 forcat serbe me artileri të rëndë, tanke, autoblanda dhe me mbi 7 mijë trupa këmbësorie e rrethuan nga të gjitha anët fshatin Kotlinë.⁵² Derisa forcat serbe digjnin shtëpitë, shkollën dhe objekte të tjera, popullsia civile, rreth 350-500 gra, pleq e fëmijë janë mbledhur në qendër të fshatit, të cilët më pas u zunë robër nga ushtria dhe policia serbe. Në prani të tyre i torturuan rënd dhe më pas i ekzekutuan tre pleq.⁵³ Një pjesë e banorëve kryesisht të rinj, ishin strehuar në malin mbi fshat, te vendi i quajtur “Përroi i Shpëtimit”. Disa orë më vonë forcat serbe i kishin zënë shumicën prej tyre, të cilët i torturuan në forma të ndryshme, duke i lidhur për drunj dhe duke i rrahur me shkopinj në të cilët kishin vendosur gozhda hekuri. Masën e civilëve të zënë në qendër të fshatit i ndan në dy grupe: gratë dhe fëmijët të cilët i ngarkuan në kamionë dhe i nisen në drejtim të Kaçanikut për t’i depërtuar në Maqedoninë e Veriut, ndërsa 22 të rinj i ekzekutuan në vendin e quajtur “Shulla”, të cilët më pas i hodhën në dy puse. Për t’i zhdukur gjurmët e krimit në puse u hodhën lëndë shpërthyes.⁵⁴ Trupat e pajetë të 22 banorëve të Kotlinës,⁵⁵ shumica prej tyre të gjymtuar, u nxorën nga këto puse pas përfundimit të luftës, konkretisht gjatë tetorit të vitit 1999.⁵⁶ Gjatë operacionit ushtarak mbeti një civil shqiptar i plagosur dhe me gjithë ndihmën që iu ofrua, ai nuk arriti t’iu mbijetojë plagëve të marra.⁵⁷

⁵¹ Tribunali Ndërkombëtar për Ndjekjen Penale të Personave Përgjegjës për Shkelje të Rënda të së Drejtës Humanitare Ndërkombëtare të kryera në territorin e ish-Jugosllavisë prej vitit 1991, Lënda Nr.: IT-05-87-T, Ushtrues i detyrës së sekretarit: Z. John Hocking Aktgjykim: 26 Shkurt 2009, Aktgjykim: Millan Millutinoviçiq etj, Vëllimi 2 prej 4. 370.

⁵² Fitnete Ramosaj, *Masakra e Kotlinës (1999)*, Fjalori Enciklopedik i Kosovës, Vëllimi II, Prishtinë: Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës, 2018, 1055-1056.

⁵³ *Krimet e luftës në Kosovë*, 797.

⁵⁴ Tribunali Ndërkombëtar për Ndjekjen Penale të Personave Përgjegjës për Shkelje të Rënda të së Drejtës Humanitare Ndërkombëtare të kryera në territorin e ish-Jugosllavisë prej vitit 1991, Lënda Nr.: IT-05-87-T, Ushtrues i detyrës së sekretarit: Z. John Hocking Aktgjykim: 26 shkurt 2009, Aktgjykim: Millan Millutinoviçiq etj, Vëllimi 2 prej 4. 357.

⁵⁵ *Krimet e luftës në Kosovë*, 797. Hajrush Kurtaj, *Lufta e UÇK-së në ZON*, Prishtinë: Qendra, 2012, 87-90.

⁵⁶ Ramosaj, *Masakra e Kotlinës (1999)*, 1055-1056; Hajrush Kurtaj, *Shungullon Gryka e Kaçanikut*, Kaçanik: MEGA, 2000, 36-37; Rexhep Maloku, *Kotlina e zhgënjyer me politikanët, kujton 22 dëshmorët dhe viktimat e ‘Puseve të vdekjes’*, Koha ditore, Prishtinë, 25 mars 2020.

⁵⁷ Hajrush Kurtaj, *Në rrugën e lirisë*, Prishtinë: Qendra Multimediale, 2011, 157-159.

Krimin e kryer të forcave serbe në Kotlinë të Kaçanikut e ka pasqyruar mjaft mirë Josef Martinseni, i cili ishte angazhuar në korrik të 1999 nga UNHCR (Komisioni i Kombeve të Bashkuara për Refugjatë) dhe NCA (Kisha Norvegjeze), për të koordinuar programin për pastrimin e puseve nga trupat e pajetë të njerëzve në Kosovë. Argumentet e dëshmitarëve dhe fotografitë e nxjerrjes së trupave në Kotlinë janë pjesë e librit të parë të Martinsenit, “Kosova: Puset e vdekjes”. Ndërsa, më 2010 botoi “Çfarë ndodhi në Kosovë -1998-99 - dokumentim”.⁵⁸ Ndërsa, dr. Zoran Stankoviç, specialist mjekoligjor, i cili u ftua si dëshmitar ekspert i mbrojtjes së përbashkët, kundërshtoi aspekte të ndryshme të provave në lidhje me ngjarjet në Kotlinë. Ai nuk pati mundësi që të ekzaminonte kufomat, por shqyrtoi materialet në dispozicion dhe i bazonte pikëpamjet e tij në to. Edhe pse kishte përvojë të gjerë në patologjinë mjekoligjore, Stankoviç mohoi krimin duke u shprehur se deklarata e Hazbi Lokut në lidhje me mënyrën e vdekjes së viktimave nuk ishte e vërtetë dhe nuk konfirmohej nga dokumentet kriminalistike dhe fotografike.⁵⁹

Masakra e Kaçanikut, më 28 mars 1999 - bombardimet e NATO-s mbi caqet ushtarake serbe shtuan intensitetin e agresionit të tyre ndaj popullatës civile shqiptare. Si rezultat, ushtria dhe policia serbe më 27 dhe 28 mars 1999 filluan ofensivën e tyre në Kaçanik. Pas depërtimit të tyre nëpër shtëpitë e shqiptarëve i ekzekutuan dhe i masakruar 17 civilë shqiptarë,* shumica prej të cilëve gra, fëmijë e pleq. Gjatë këtij aksioni kanë mbetur edhe shumë civilë të plagosur.⁶⁰ Njëra nga të plagosurat ishte Sherife Reka-Raka, e cila nuk arriti t’u mbijetojë plagëve të marra, prandaj vdiq në kampin e Bllacës.⁶¹ Mijëra njerëz u shpërngulën nga qyteti i Kaçanikut dhe fshatrat përreth, të cilët u deportuan për në Maqedoninë e

⁵⁸ Rexhep Maloku, “Njëzet vjet nga masakra e Kotlinës”, *Koha ditore*, Prishtinë, 1919; Ramosaj, *Kundër harresës*, 209.

⁵⁹ Tribunali Ndërkombëtar për Ndjekjen Penale të Personave Përgjegjës për Shkelje të Rënda të së Drejtës Humanitare Ndërkombëtare të kryera në territorin e ish-Jugosllavisë prej vitit 1991, Lënda Nr.: IT-05-87-T, Ushtrues i detyrës së sekretarit: Z. John Hocking Aktgjykim: 26 Shkurt 2009, Aktgjykim: Millan Millutinoviçit etj, Vëllimi 2 prej 4. Zoran Stankoviç, T. 26150–26151 (14 maj 2008), 375.

* Në Masakrën e Kaçanikut të 28 marsit 1998, numri i viktimave civile është 17, por ka burime në të cilat emri i Blerim Demës, si viktimë civile nuk figuron, por është emri i Hajdin Belës. Shih në: Hajrush Kurtaj, *Flakë e pashuar*, Prishtinë: Instituti i Historisë “Ali Hadri”, 2020, 13.

⁶⁰ Naxhije Doçi, Sali Bashota, *Krimi dhe përdhunimi serb kundër femrës shqiptare në Kosovë, 1997-1999*, Prishtinë: 2011, 140.

⁶¹ *Krimet e luftës në Kosovë*, 798; Hajrush Kurtaj, *Flakë e pashuar*, Prishtinë: Instituti i Historisë “Ali Hadri”, 2020, 13.

Veriut.⁶² Po ashtu, në këtë qytet në periudhën prill-qershor 1999, nga ushtria dhe policia serbe janë vrarë dhe ekzekutuar edhe 8 civilë shqiptarë.⁶³

Masakra e Rakocit, më 9 prill 1999 - që nga fillimi i muajit prill 1999, një numër i madh i popullatës së Kaçanikut ishin strehuar në vendin Përroi i Rakocit në Kaçanik. Më 9 prill që nga mëngjesi forcat ushtarake dhe policore filluan të gjuajnë në drejtim të popullsisë civile shqiptare dhe më pas filluan të hynë nëpër shtëpitë e tyre. Gjatë këtij aksioni forcat serbe vranë dhe ekzekutuan 32 civilë shqiptarë, kurse të plagosur mbetën dy civilë.⁶⁴ Për të humbur gjurmët e krimeve forcat ushtarake i morën trupat e tyre dhe i varrosën në varreza masive. Më 9 prill 1999 janë zbuluar dy varreza masive, njëra në qytetin e Kaçanikut (25 persona) dhe tjetra në fshatin Kaçaniku i Vjetër (18 persona). Përveç ekzekutimit të tyre, ku kishte fëmijë, gra e pleq, gjatë këtij aksioni, forcat serbe morën pengë edhe 4 civilë shqiptarë.⁶⁵

Masakra e Sllatinës, më 13 prill 1999 - vendbanimet përgjatë rrugës magjistrale Prishtinë-Kaçanik-Shkup dhe rrugëve rajonale ishin më të rrezikuara nga sulmet e forcave serbe. Për këtë arsye banorët u zhvendosen në zona më të thella. Por, edhe këto zona nuk ishin të sigurta, ngase ushtria dhe policia serbe ndërmerre aksione ndaj popullsisë civile shqiptare.⁶⁶ Kështu, më 13 prill forcat serbe filluan rrethimin dhe sulmin në fshatrat Sllatinë e Lepencit dhe Vatë, duke djegur dhe shkatërruar shtëpitë dhe dëbuar popullsinë civile, e cila ishte strehuar në shpatet e Malit të Sharrit. Në vendet si “Përroi i Rakës”, “Arat e Micit” dhe në pjesë të tjera të fshatit janë ekzekutuar dhe masakruar nga ushtria dhe policia serbe 13* qytetarë

⁶² Tribunali Ndërkombëtar për Ndjekjen Penale të Personave Përgjegjës për Shkelje të Rënda të së Drejtës Humanitare Ndërkombëtare të kryera në territorin e ish-Jugosllavisë prej vitit 1991, Lënda Nr.: IT-05-87-T, Ushtrues i detyrës së sekretarit: Z. John Hocking Aktgjykim: 26 shkurt 2009, Aktgjykim: Millan Millutinoviçiq etj, Vëllimi 2 prej 4. 356, 357.

⁶³ Kurtaj, *Lufta e UÇK-së në ZON*, 92.

⁶⁴ *Krimet e luftës në Kosovë*, 798; *Arkivi i Luftës, III*, 57-59; Kurtaj, *Flakë e pashuar*, 13.

⁶⁵ Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë*, 407; *Arkivi i Luftës, III*, 59.

⁶⁶ Kurtaj, *Lufta e UÇK-së në ZON*, 94.

* Ka burime në të cilën thuhet se janë vrarë 13 civilë, por kanë ofruar emrat vetëm të 11 prej tyre. Shih në: *Arkivi i Luftës, III*, 92-93.

civilë shqiptarë.⁶⁷ Krahas vrasjes së tyre, nuk ka informata edhe për tre persona të tjerë civilë shqiptarë.⁶⁸

Pra, më 13 prill 1999, rreth orë 05:00, UJ-ja hyri në Vatë me katër praga dhe gjashtë kamionë ushtarakë me rreth 100 ushtarë. Shumica e ushtarëve kishin uniforma kamuflimi të UJ-së, por disa prej tyre kishin shami të kuqe dhe të zeza, që sipas dëshmitarëve ata ishin paraushtarakë. Gjithashtu, sipas dëshmitarëve krahas ushtrisë që sulmoi në këtë fshat, morën pjesë edhe dy grupe të tjera ushtarësh më larg fshatit: një grup me rreth 150 vetë afër fshatit Sllatinë dhe një tjetër që erdhi nga drejtimi i Brodit në komunën e Shtërpçës.⁶⁹

Masakra e Stagovës, më 21 maj 1999 - në këtë datë Stagovë i komunës së Kaçanikut u rrethua nga forca të shumta ushtarake dhe policore serbe, respektivisht nga njësitë e Brigadës së 243-të të Mekanizuar. Qëllimi ishte zhvillimi i një aksioni të përbashkët me forcat e MPB-së për të kryer krime ndaj civilëve shqiptarë, me qëllim spastrimin etnik të këtij fshati shqiptar.⁷⁰ Forcat serbe në këtë fshat vranë, masakruan dhe i karbonizuan 14 civilë shqiptarë, ndërsa 10 të tjerë janë plagosur.⁷¹ Derisa popullsia civile u shpërngul, pjesa më e madhe e fshatit u plaçkit dhe u dogj.⁷²

Masakra e Dubravës, më 25 maj 1999 - ushtria dhe policia serbe me artileri të rëndë luftarake më 25 maj 1999 filloi sulmin mbi fshatrat e anës së djathtë të lumit Lepenc: Bob, Kovaçec, Biçec, Nikaj e Dubravë. Masakra e Dubravës është bërë më 25 maj, ku forcat ushtarake dhe policore serbe kanë vlarë dhe ekzekutuar 10 civilë shqiptarë.⁷³ Ndërsa një person mbeti i plagosur rënd.⁷⁴

⁶⁷ *Krimet e luftës në Kosovë*, 771-772; Kurtaj, *Flakë e pashuar*, 14; Tribunali Ndërkombëtar për Ndjekjen Penale të Personave Përgjegjës për Shkelje të Rënda të së Drejtës Humanitare Ndërkombëtare të kryera në territorin e ish-Jugosllavisë prej Vitit 1991, Lënda Nr.: IT-05-87-T, Ushtrues i detyrës së sekretarit: Z. John Hocking Aktgjykim: 26 Shkurt 2009, Aktgjykim: Millan Millutinoviçit etj., Vëllimi 2 prej 4. 357.

⁶⁸ *Arkivi i luftës, III*, 92-93.

⁶⁹ Tribunali Ndërkombëtar për Ndjekjen Penale të Personave Përgjegjës për Shkelje të Rënda të së Drejtës Humanitare Ndërkombëtare të kryera në territorin e ish-Jugosllavisë prej vitit 1991, Lënda Nr.: IT-05-87-T, Ushtrues i detyrës së sekretarit: Z. John Hocking Aktgjykim: 26 shkurt 2009, Aktgjykim: Millan Millutinoviçit etj., Vëllimi 2 prej 4. 383.

⁷⁰ Po aty, 399.

⁷¹ Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë*, 407.

⁷² Tribunali Ndërkombëtar për Ndjekjen Penale të Personave Përgjegjës për Shkelje të Rënda të së Drejtës Humanitare Ndërkombëtare të kryera në territorin e ish-Jugosllavisë prej vitit 1991, Lënda Nr.: IT-05-87-T, Ushtrues i detyrës së sekretarit: Z. John Hocking Aktgjykim: 26 SHKURT 2009, AKTGJYKIM: MILLAN MILLUTINOVIT ETJ, Vëllimi 2 prej 4. 357.

⁷³ Kurtaj, *Lufta e UÇK-së në ZON*, 111.

⁷⁴ *Krimet e luftës në Kosovë*, 772; Kurtaj, *Flakë e pashuar*, 15.

Në këtë komunë forcat serbe përveç masakrave të sipërcekura kanë kryer edhe krime të tjera. Kështu, më 31 mars nga bombardimet serbe në fshatin Duraj, janë vrarë dy civilë, kurse janë plagosur 20 të tjerë.⁷⁵ Po ashtu, më 25 maj 1999 forcat ushtarake dhe policore serbe kanë sulmuar fshatin Lisnajë të komunës së Kaçanikut. Kur forcat serbe hynë në fshat, popullsisë civile iu dha urdhri që të largohej nga fshati. Pastaj u ndanë burrat nga gratë dhe fëmijët. Gjatë këtij aksioni, u vranë 4 burra, ndërsa 4 anëtarë të familjes Qorri u vranë në përpjekje për të ikur drejt pyjeve.⁷⁶ Si rezultat i dhunës dhe terrorit të forcave serbe pjesa dërmuese e popullsisë së këtij fshati u detyrua të shpërngulet në drejtim të Maqedonisë së Veriut, ndërsa një pjesë u zhvendosën në pyje.⁷⁷

Në komunën e Kaçanikut forcat serbe kanë minuar shumë vendbanime, me qëllim vrasjen e popullsisë civile shqiptare. Si pasojë e minimimit të zonës, kanë gjetur vdekjen një numër i madh i qytetarëve të kësaj komune, pjesa dërmuese e të cilëve janë fëmijë. Kështu, më 24 prill 1999, në lagjen “Koxha” të qytetit të Kaçanikut, në minat e kurdisura nga ushtria serbe, që dukeshin si lodra, ranë pesë fëmijë. Po ashtu, në minat e vendosura në kufij (te Livadhi i Llokmës) kanë rënë tre persona, ndërsa janë plagosur dy të tjerë, prej të cilëve një fëmijë 2 vjeç.⁷⁸

Krahas ekzekutimeve të shumta të civilëve shqiptarë, në komunën e Kaçanikut dhe të Hanit të Elezit janë të plagosur edhe shumë civilë. Kështu, më 8 mars 1999 kur forcat ushtarake granatonin fshatrat Shtrazë e Ivajë të komunës së Kaçanikut, janë plagosur dy civilë shqiptarë.⁷⁹ Ndërsa, më 31 mars nga bombardimet serbe në fshatin Duraj, siç theksuam më lart janë plagosur 20 civilë shqiptarë.⁸⁰ Krahas plagosjeve, vrasjeve dhe ekzekutimeve të civilëve shqiptarë, në këtë komunë pushteti serb arrestoi mjaft veprimtarë dhe qytetarë, ndaj të cilëve ushtroi dhunë dhe terror në stacionet e policisë serbe apo në burgje, ku disa prej tyre janë ekzekutuar. Kështu, më 22 maj 1999, në burgun e Dubravës (komuna e Istogut), janë ekzekutuar 5 civilë shqiptarë të komunës së Kaçanikut.⁸¹ Përveç veprimtarëve të njohur, ushtria dhe policia serbe ndalte, arrestonte dhe

⁷⁵ *Arkivi i Luftës, II*, 426.

⁷⁶ Tribunali Ndërkombëtar për Ndjekjen Penale të Personave Përgjegjës për Shkelje të Rënda të së Drejtës Humanitare Ndërkombëtare të kryera në territorin e ish-Jugosllavisë prej vitit 1991, Lënda Nr.: IT-05-87-T, Ushtrues i detyrës së sekretarit: Z. John Hocking Aktgjykim: 26 shkurt 2009, Aktgjykim: Millan Millutinoviçiq etj, Vëllimi 2 prej 4. 357.

⁷⁷ Kurtaj, *Lufta e UÇK-së në ZON*, 111.

⁷⁸ Kurtaj, *Flakë e pashuar*, 14.

⁷⁹ *Arkivi i Luftës, II*, 113.

⁸⁰ *Po aty*, 426.

⁸¹ Kurtaj, *Flakë e pashuar*, 14.

maltretonte këdo që e haste në rrugët e qytetit dhe të fshatrave të kësaj komune. Njëri nga aksionet e arrestimit në masë të qytetarëve shqiptarë është ai i datës 2 shkurt 1999, ku ushtria serbe në Buzovik, respektivisht nga vendi i quajtur “Guri i Zi” e deri te “Livadhet e Shtrazës”, ndalte dhe maltretonte fshatarët e kësaj ane.⁸² Po ashtu, më 21 janar 1999 në fshatin Stagovë nga policia serbe janë arrestuar 3 qytetarë shqiptarë.⁸³ Një aksion edhe më i madh i arrestimit të qytetarëve shqiptarë ishte ai i datës 9 mars 1999, kur ushtria dhe policia serbe i ndau mbi 100 burra të fshatrave Ivajë dhe Laq dhe më pas i dërguan në stacionin e policisë e në Qendrën e Sigurimit në Kaçanik, ku i keqtrajtuuan rënd fizikisht.* Edhe më 10 dhe 12 mars 1999, u arrestuan qindra qytetarë të komunës së Kaçanikut, shumë prej të cilëve u dërguan në Qendrën e Sigurimit në Ferizaj, ku ndaj tyre u ushtrua dhunë fizike.⁸⁴ Ndërsa, më 19 prill 1999, nga policia serbe janë kidnapuar shtatë shqiptarë civilë* në lagjen “Dushkaja” të Kaçanikut dhe në fshatin Bob.⁸⁵

Duhet të theksojmë faktin që në territorin e komunës së Kaçanikut, konkretisht në Grykën e Kaçanikut janë gjetur trupa të pajetë të civilëve shqiptarë, nga anë të ndryshme të Kosovës, të vrarë e të masakruar gjatë pranverës së vitit 1999. Më pas, kufomat e tyre i kishin hedhur në lumin Lepenc për t'i humbur gjurmët e krimit. Fatkeqësisht, një numër të kufomave të të vrarëve, sipas dëshmitarëve, lumi i kishte bartur në territorin e Maqedonisë së Veriut, ku janë varrosur si persona të paidentifikuar në varrezat e Butelit, në afërsi të Shkupit. Ende nuk është zbardhur fati i tyre.⁸⁶ Sa i përket shkallës së dëmeve materiale në komunën e Kaçanikut është tejet e lartë. Kjo sepse thuhet në të gjitha fshatrat dhe në vetë qendrën komunale, forcat serbe në aksione të shumta kanë shkatërruar fshatra të tëra me artileri të rëndë luftarake. Paraqitur në shifra gjendja është kështu: 1 550 shtëpi të djegura të shqiptarëve*, janë shkatërruar plotësisht 8 objekte shkollore, ndërsa 3 objekte të tjera janë dëmtuar pjesërisht. Po ashtu janë shkatërruar 2

⁸² *Arkivi i Luftës, I*, 267.

⁸³ *Po aty, I*, 196.

* Listën e emrave dhe moshës së të arrestuarve që u keqtrajtuuan nga policia serbe në Kaçanik mund ta gjeni në: *Krimet e luftës në Kosovë*, 793-794.

⁸⁴ *Krimet e luftës në Kosovë*, 795-796.

* Selime Rexhallari, Bajrush Dullovi (65), Heset Dullovi (42), Isak Dullovi (52), Rizah Mulaku (70), Ismail Mulaku (65) dhe Reshit Mulaku (52). Shih në: *Arkivi i Luftës, III*, 135.

⁸⁵ *Arkivi i Luftës, II*, 109.

⁸⁶ Ramosaj, *Kundër harresës*, 211.

* Sipas të dhënave të KMDLNJ-së, në komunën e Kaçanikut forcat serbe kanë shkatërruar tërësisht ose pjesërisht 1 447 objekte banimi dhe objekte me destinim tjetër. Shih në: *Krimet e luftës në Kosovë*, 752.

biblioteka, 3 objekte shëndetësore, 3 xhami dhe 2 tjera të dëmtuara dhe 627 objekte ndihmëse dhe përcjellëse.⁸⁷ Sa i përket dëmeve materiale ka të dhëna, sipas të cilave në këtë komunë janë djegur dhe shkatërruar 41 fshatra, 1 475 shtëpi, 501 objekte të ndryshme, 10 shkolla dhe 52 lokale afariste, që në total dëmet materiale kapin shifrën prej 40 171 800 dollarë.⁸⁸

Në komunën e Hanit të Elezit - forcat ushtarake dhe policore serbe kanë kryer krime ndaj popullsisë civile përgjatë gjithë viteve të '90-ta dhe konkretisht gjatë periudhës së luftës së viteve 1998-1999. Në këtë komunë është ekzekutuar në afërsi të garnizonit të ish-UJ-së nga një ushtar serb i mituri Isa Muhamet Berisha. Po ashtu, në këtë periudhë në kazermën e ushtrisë serbe gjendej një kufomë e një shqiptari, të paidentifikuar. Ndërsa, sa i përket personave të zhdukur në fshatrat e Hanit të Elezit më 1 mars, pas sulmeve të forcave serbe janë zhdukur dy shqiptarë: Xhemsedin Suma (33 vjeç) dhe Nuri Bushi (33 vjeç).⁸⁹ Vlen të përmendet se në Qarkun e Kosovës përgjegjës për krimet sipas dokumenteve ishin të involvuar drejtpërdrejt edhe kryetari i Qarkut të Kosovës, Velko Odallovic, me vartësit komunale të komunës së Kaçanikut, Radosav Ognjanovic. Ndërsa, emrat e atyre që i drejtonin njësitet e policisë dhe të ushtrisë, sipas komunave janë: për komunën e Kaçanikut: Dragan Cvejiq.⁹⁰

Komuna e Shtimes - edhe në këtë komunë gjatë periudhës nga janari 1998 deri më 12 qershor 1999, ushtria dhe policia serbe kanë kryer krime ndaj popullsisë civile. Sa i përket statistikave në këtë komunë janë të evidentuar të vrarë dhe të ekzekutuar 113 civilë shqiptarë (98 djem/burra dhe 15 vajza/gra), ndërsa persona të zhdukur konsiderohen 9 civilë shqiptarë (7 djem/burra dhe 2 vajza/gra).⁹¹ Por, sipas studiuesit Hakif Bajrami në këtë komunë janë vrarë 128 civilë, të zhdukur janë 18 civilë, të plagosur janë 204 civilë dhe pengë kanë qenë 11 civilë.⁹² Ndërsa, në një burim tjetër thuhet se në komunën e Shtimes gjatë luftës janë vrarë 162 banorë shqiptarë, prej të cilëve 117 janë civilë.⁹³ Pra, ndonëse numri i civilëve shqiptarë të vrarë dhe të ekzekutuar në komunën e Shtimes, sipas burimeve të sipërcekura varion nga 113 deri në 128, shifra më e saktë është 113. Thuhet si në tërë Kosovën edhe në këtë komunë, ushtria dhe policia serbe nuk i ka kursyer as fëmijët. Sipas burimeve në komunën e Shtimes në periudhën kohore nga janari 1998 deri më 12 qershor 1999 janë ekzekutuar 23 fëmijë (17 djem dhe 6 vajza) të

⁸⁷ Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë*, 405-406.

⁸⁸ Bajrami, *Lufta kundër luftës në Kosovë*, 172; Kurtaj, *Lufta e UÇK-së në ZON*, 110.

⁸⁹ Pllana, *Terrori i Serbisë pushtuese*, 156; Arkivi i Luftës, II, 109.

⁹⁰ Bajrami, *Lufta kundër luftës në Kosovë*, 164-166.

⁹¹ Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë*, 371.

⁹² Bajrami, *Lufta kundër luftës në Kosovë*, 170.

⁹³ Ilazi & Pllana, *Fëmijët martirë të Kosovës*, 285.

moshës nga 1 deri në 17 vjeç.⁹⁴ Po ashtu, në këtë komunë janë masakra në masë me 56 civilë të vrarë.⁹⁵

Masakra e Reçakut, më 15 janar 1999 - njëra ndër masakrat më të mëdha për nga numri i viktimave në nivel vendi dhe për nga ndikimi në sensibilizimin e bashkësisë ndërkombëtare është masakra e Reçakut, të cilën ushtria dhe policia serbe e ka kryer më 15 janar 1999. Këtu janë vrarë, ekzekutuar dhe masakruar me mjete të ndryshme 45 civilë shqiptarë. Kështu, forcat ushtarake dhe policore serbe, të përbëra nga tanket T55, autobлиндat, transportierët e gjuajtësit kundërajrorë, së bashku me automjete të tjera përcjellëse, filluan të granatojnë fshatrat: Belinc, Reçak, Petrovë e Mollopolc të komunës së Shtimes. Gjuajtjet bëheshin nga tri pika strategjike, ku ishin të pozicionuara: nga “Pishat e Shtimes”, nga “Kryqi i Belincit” dhe nga “Kodra e Gështenjave”. Po ashtu, ishin bllokuar nga forcat serbe hyrje-daljet në Shtime nga drejtimi i Ferizajt dhe nga drejtimi i Suharekës.⁹⁶ Ushtria jugosllave*-serbe në këtë aksion u mbështet edhe në njësitet speciale të JSO-së (Njësisë së Operacioneve Speciale**) etj., si dhe serbët lokalë të mobilizuar nga komuna e Ferizajt, Shtimes***, Shtërpçës, Lipjanit etj. Vlen të përmendet se komandant i aksionit policor në Reçak ishte gjenerali serb, Goran Radosavjeviq-Guri, ndërsa, sipas dëshmitarëve që i mbijetuan krimit, serbët lokalë që u ndihmuan ushtrisë dhe policisë serbe ishin: Bizhidar Marković, Çedomir Aksiq, Zhivorad Stojčetoqi, Bogdan Nojiq, Jovica Stojković, Momir Ristić, Zvonko Ristić, Rade Ivanoshević, Milisav Ivanoshević, Igor Shapić, Gradibor Radunović, Ivan

⁹⁴ Listën e fëmijëve shqiptarë të komunës së Shtimes, të ekzekutuar në periudhën e luftës në Kosovë, 1998-1999, me të dhëna të plota mund ta gjeni në: Pllana, *Terrori i Serbisë pushtuese*, 570-571.

⁹⁵ *Krimet e luftës në Kosovë*, 106.

⁹⁶ “*Masakra e Reçakut krim kundër njerëzimit*”, Prishtinë: Instituti për Hulumtimin e Krimeve të Luftës, 2017, 39-40; *Arkivi i Luftës, I*, 129.

* Implikimin e Ushtrisë Jugosllave në sulmin ndaj Reçakut dhe fshatrave përreth e ka konfirmuar edhe nënkoloneli serb, Petrović-I, në takim me gjeneralin Maisonneuve, më 16 janar 1999, në Shtabin e Forcave të Armatosura serbe në Ferizaj. Shih në: Bardhyl Mahmuti, *Mashtrimi i madh*, Tetovë: Çabej, 2015, 78.

** JSO është themeluar më 1991 nga Shërbimi Sekret Serb. Fillimisht ka operuar në Kroaci, me emrin “Ninxhat e Kninit”, pastaj ka vepruar në Bosnjë dhe në Kosovë. Ka ndryshuar disa herë emri i këtij njësi: nga “Ninxhat e Kninit” ka marrë emrin “Tigrat e Arkanit”, pastaj “Skorpionet”, “Baretat e Kuqe”, dhe në fund “Njësia e Operacioneve Speciale”. Këtë njësi e ka themeluar dhe drejtuar ish-shëfi i Shërbimit Sekret Serb, Jovica Stanishiq dhe mbështetësi kryesor i tij Franko Simatović.

*** Nga Shtimja ishin serbët: Sasha (i biri i Krenës), që ishte punonjës në Kuvendin Komunal të Shtimes, Zorani i Gjorgjit të Ristës, që më parë ishte postier, Jova, që ishte postier, Çeda, që më parë ishte shëf i Pylltarisë etj. Shih në: *Masakra e Reçakut krim kundër njerëzimit*, 180-181.

Gajin dhe Zoran Shlaniq.⁹⁷ Bashkë me ushtrinë dhe policinë serbe në këtë aksion ishin edhe gazetarët e Radio Televizionit Shtetëror të Serbisë, Milovan Drecun dhe kameramani Tomisllav Magoshi.⁹⁸

Në fshatin Reçak, përveç banorëve vendas, kishte edhe të strehuar nga fshatrat përreth. Policët serbë ishin futur me forcë nëpër shtëpitë e fshatit, nga të cilat i nxorën jashtë banorët, disa prej të cilëve i ekzekutuan në oborret e tyre dhe në prani të familjarëve. Por, numri më i madh i civilëve të masakruar nga forcat serbe u bë në “Kodrën e Bebushit” (24*), mbi fshatin Reçak.⁹⁹ Pra, më 15 janar 1999 forcat ushtarake dhe policore serbe, në fshatin Reçak të komunës së Shtimes bënë masakër ndaj 45 banorëve shqiptarë të këtij lokaliteti, në mesin e të cilëve kishte një fëmijë, tri gra dhe shumë pleq.¹⁰⁰ Ekzekutimi i civilëve, të moshave të ndryshme, nuk mund të mbulohej përmes propagandës serbe, për shkak se civilët e vrarë në Reçak, jo vetëm që ishin ekzekutuar nga afërsia, por më pas edhe u masakruan shumë rënd.¹⁰¹

Sa i përket strukturës gjinore sipas të dhënave del se nga 45 qytetarë të vrarë, 42 prej tyre ishin djem/burra dhe 3 vajza/gra. Ndërsa, sa i përket formës së ekzekutimit të civilëve shqiptarë në Reçak, mund të themi se forcat serbe pasi e kishin rrethuar fshatin nga të katër anët, i zunë robër, i torturuan dhe i ekzekutuan në format më të rënda civilët shqiptarë prej moshës 13 deri në 82 vjeç. 36 prej tyre ishin ekzekutuar nga afërsia (prej 0.5 m deri në 5 metra), ndërsa gjashtë nga largësia prej mbi 50 metrash.¹⁰² Krahas tyre, nga sulmi i forcave serbe mbetën të plagosur edhe 26 civilë shqiptarë, nga të dy gjinitë, disa nga të cilët mbetën invalidë të përgjeshëm. Po ashtu, gjatë ofensivës së ushtrisë dhe policisë serbe në Reçak, krahas

⁹⁷ Nysret Pllana, *Terrori i Serbisë pushtuese mbi shqiptarët, 1844-1999*, Prishtinë: Arkivi Shtetëror i Kosovës, 2011, 578-580.

⁹⁸ Mahmuti, *Mashtrimi i madh*, 77.

* Për më tepër shih në: *Masakra e Reçakut krim kundër njerëzimit*, 35.

⁹⁹ Sylë Ukshini, Ruzhdi Jashari, “*Masakra e Reçakut (15-17 janar 1999)*”, Fjalori Enciklopedik i Kosovës, Prishtinë: Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës, 2018, 1058.

¹⁰⁰ Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë*, 372; Emin Kabashi, “*Masakra e Reçakut (15.01.1999)*”, Fjalor Enciklopedik Shqiptar, 2, Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë, 2008, 1646.

¹⁰¹ Sabri Kiçmari, *Politika shqiptare për pavarësinë dhe sovranitetin e Kosovës*, në: “Kosova shtet i pavarur dhe Sovran”, Prishtinë: Instituti i Historisë Bashkëkohore, 2006, 63.

¹⁰² *Masakra e Reçakut krim kundër njerëzimit*, 136-138.

vrasjes dhe plagosjes së qytetarëve shqiptarë, nga radhët e popullsisë civile janë torturuar fizikisht edhe 11 qytetarë shqiptarë.*

Krimet e kryera ndaj popullsisë civile në Reçak, kanë qenë mirë të planifikuara, të udhëhequra dhe të monitoruara nga instancat më të larta të qeverisë serbo-jugosllave në Beograd. Këtë e dëshmon fakti se dy ditë para kryerjes së masakrës, në Kosovë kanë ardhur zëvendëskryeministri i qeverisë së Jugosllavisë, Nikolla Shainoviq, njëherësh shef i Komandës së Përbashkët të Ushtrisë e Policisë dhe zëvendëskryeministri i qeverisë së Serbisë, radikali Vojislav Sheshel.** Ata u larguan nga Kosova dy ditë pas kryerjes së krimit.

Po ashtu në Kosovë kanë qëndruar edhe zëvendëskryeministri tjetër i Serbisë, Bojoviq dhe administratori Angjellković, i cili deklaronte se: *“si në Reçak e në Podujevë, do të veprojnë edhe në vende të tjera të Kosovës”*.¹⁰³ Në fakt, edhe shtypi amerikan, që është cituar nga shtypi shqiptar në Tiranë në fund të janarit të vitit 1999 ka vërtetuar se: *“zyrtarët në Beograd (duke përfshirë edhe zëvendëskryeministrin e qeverisë së Jugosllavisë, Nikolla Shainoviq S. L.) kanë qenë në dijeni dhe të zemëruar me vrasjen e tre policëve serbë nga UÇK-ja në Kosovë [...] Prandaj, kanë dhënë urdhër që kosovarëve në zonën ku janë vrarë policët t’u jepet një mësim i mirë”*.¹⁰⁴ Skenat e këtij krimi u panë nga kryesuesi i Misionit Verifikues të OSBE-së, ambasadori William Walker (Uilliam Uoker), i cili doli në vendin e krimit. Imazhet e kufomave të grumbulluara rrëzë një kodrine në Reçak të transmetuara drejtpërdrejt nga vendi i ngjarjes nga agjencitë më të fuqishme botërore, si CNN, BBC etj. dhe qëndrimet e Wokerit mundësuan që të dëshmohet tek opinioni botëror për këtë masakër. Për këtë masakër, shefi i OSBE-së dhe diplomati amerikan, (Uilliam Uoker), ka deklaruar se: *“ishte bërë ekzekutim i 45 personave civilë”*, pra bëhej fjalë për një masakër dhe për një ekzekutim të civilëve të pambrojtur, prandaj ngjarja u cilësua nga ai

* Qytetarët civilë të torturuar fizikisht, por që shpëtuan gjallë nga masakra e Reçakut janë: Ramë Shabani (33-vjeçar), Nusret Shabani (59), Ali Qazimi (66), Hetem Rustemi (65), Imri Jakupi (34), Bilall Bilalli (52), Arben Jakupi (18), Sabit Shaqiri (52), Mehdi Bilalli (54), Imer Hakipi (67) dhe Osman F. Osmani (68). Shih në: Kurtaj, *Lufta e UÇK-së në ZON*, 81.

** Më 14 janar 1999, Shesheli mbajti takime sekrete me elitën ushtarake, me policinë sekrete, me përfaqësuesit e milicisë lokale e të njësiteve elite paraushtarake serbe, të cilët miratuan platformën e një programi gjysmëlegal për asgjësimin e shqiptarëve, nën pretekstin e ndjekjes, të shkatërrimit dhe të eliminimit të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës. Shih në: Arkivi i Luftës, I, 175.

¹⁰³ Masakra e Reçakut krim kundër njerëzimit, 12, 216.

¹⁰⁴ Gazeta “Koha e jonë, Tiranë, 29 janar 1999, 13.

si krim kundër njerëzimit.¹⁰⁵ Po ashtu, ambasadori Walker më 16 janar 1999 në Reçak, para gazetarëve deklaroi: *“Kam qenë nëpër misionë të ndryshme nëpër botë dhe në vatra të ndryshme lufte, por skena më trishtuese dhe më të tmerrshme nuk kam parë kurrë në jetën time”*.¹⁰⁶ Ndërsa në Prishtinë në konferencën për shtypin ai ndër të tjera theksoi faktin se kjo masakër në Reçak shënon prishjen më evidente të armëpushimit të tetorit (Marrëveshja Holbrooke-Millosheviq), se me një veprim të tillë të regjimit serb mund të evidencohet edhe mosrespektimi i plotë i Rezolutës 1199 të Këshillit të Sigurimit të OKB-së. Më në fund, Uokeri thirri publikisht kryeprokuroren e Tribunalit të Hagës, Louise Arbour, që brenda një dite të fillojë hetimet për këtë krim. Madje kërkoi nga Beogradi zyrtar të bashkëpunojë me këtë Tribunal për gjetjen e kriminelëve.¹⁰⁷

Kjo ishte arsyeja, që qeveria serbe më 17 janar 1999, në mbledhjen e saj të jashtëzakonshme e shpalli Uilliam Uokerin person i padëshirueshëm (“person non grata”) duke i dhënë një afat prej 48 orësh për t’u larguar nga Jugosllavia.¹⁰⁸ Kësisoj u acaruan raportet ndërmjet Serbisë dhe bashkësisë ndërkombëtare.¹⁰⁹ Pra, kishte përplasje në mes të raporteve zyrtare të Serbisë, në të cilat deklaroheshin se: *“të vrarët ishin ushtarë të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës”* dhe raporteve të diplomacisë perëndimore, që bazoheshin në ato të OSBE-së, të cilat deklarorin se: *“të vrarët ishin civilë e të paarmatosur”*.¹¹⁰ Beogradi zyrtar përpiqej në vazhdimësi t’i sfidonte dëshmitë e ekzekutimit në masë të civilëve shqiptarë dhe pohimet e të mbijetuarve. Prandaj, tentonte t’i bënte vrasjet të duken si pasojë e një lufte të zhvilluar ndërmjet dy palëve. Madje, duke i përdorur të gjitha hallkat e funksionimit të pushtetit okupues edhe gjyqësinë, mjekësinë ligjore dhe mediet*, tentoi të falsifikonte e të tjetërsonte të vërtetën për masakrën në Reçak.¹¹¹ Madje, sipas gjeneralit të policisë serbe që udhëhoqi aksionin,

¹⁰⁵ Kiçmari, *Politika shqiptare për pavarësinë*, 63; Ukshini & Jashari, *Masakra e Reçakut*, 1059.

¹⁰⁶ Arkivi i Luftës, I, 142; *Masakra e Reçakut krim kundër njerëzimit*, 186.

¹⁰⁷ Blerim Shala, *Vitet e Kosovës, 1998-1999*, Prishtinë: Gama, 2001, 204-205.

¹⁰⁸ *Masakra e Reçakut krim kundër njerëzimit*, 254-255; Mahmuti, *Mashtrimi i madh*, 83; Arkivi i Luftës, I, 172.

¹⁰⁹ Kiçmari, *Politika shqiptare për pavarësinë*, 63; Ukshini & Jashari, *Masakra e Reçakut*, 1059.

¹¹⁰ “Koha jonë”, Tiranë, 16 janar 1999, 8.

* Në mediet e shkruara dhe ato elektronike serbe, masakra e Reçakut pasqyrohej si një lloj inskenimi, që sipas palës serbe nuk ka ekzistuar asnjëherë, por ishte gënjeshtër që u sajua për të provokuar ndërhyrjen e NATO-s kundër Serbisë. Çuditërisht të njëjtin mendim e ndajnë edhe gazetari belg, Michel Collon, filozofi italian, Domenico Lasurdo etj. Shih në: Mahmuti, *Mashtrimi i madh*, 73-76.

¹¹¹ *Masakra e Reçakut krim kundër njerëzimit*, 14.

Goran Radosavljewiq-Guri, “përleshjet e policisë serbe dhe të terroristëve i xhiruan edhe dy agjenci të huaja “Reuters” dhe “Associated Press”, të cilat xhiruan sipas tij terroristët e vrarë dhe tërë arsenalin e armatimit të tyre: dy mitraloza, 36 pushkë automatike, dy snajpera, bomba dhe municion”.¹¹²

Përpyekjet në mënyrë institucionale për mohimin e krimeve të kryera* në Reçak janë të regjistruara edhe në bisedat telefonike ndërmjet zëvendëskryeministrit jugosllav Nikolla Shainoviq dhe ministrit të Brendshëm serb, gjenerali Sreten Lukiq, që komandonte forcat serbe të sigurimit në Kosovë. Nga diskutimet e tyre ata shprehën brengosjen sa i përket reagimeve ndërkombëtare mbi sulmin e kryer dhe diskutuan se si t’i bëjnë këto vrasje që ato të duken si pasojë e luftimeve në mes të trupave qeveritare dhe pjesëtarëve “separatistë” të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës.¹¹³ Po ashtu, për të justifikuar krimet e kryera, Qeveria e Serbisë formoi një komision të përbërë nga patologë dhe ekspertë të forenzikës, serbë dhe ata bjellorusë,** qëllimi i të cilit ishte të paraqiten “fakte” manipuluese. Më pas edhe Bashkimi Evropian ngarkoi një ekip nga ekspertë finlandezë***, me qëllim që të sqaronin aspektin mjekoligjor të këtyre vrasjeve.¹¹⁴

¹¹² Mahmuti, *Mashtrimi i madh*, 79.

* Në terminologjinë e së drejtës ndërkombëtare dhe të së drejtës penale përpyekjet për mohimin e akteve gjenocidiale njihen me termin negacionizëm. Fshehja e krimit të gjenocidit të kryer në Kosovë nga forcat e armatosura shtetërore ishte, ka qenë dhe mbetet ndër preokupimet kryesore të shtetit serb. Ndonëse, vrasja dhe ekzekutimi i civilëve shqiptarë në Kosovë është një fakt që askush nuk mund ta mohojë, pushteti i Beogradit zbatoi strategjinë e mohimit të implikimit të ushtrisë dhe policisë serbe në vrasjen e civilëve të paarmatosur. Nocioni “grupe paramilitare” si strukturë jashtë forcave të armatosura të shtetit është shndërruar si instrument i manipulimit me publikun e gjerë, vendor e ndërkombëtar, në funksion të strategjisë së Serbisë me qëllim të ikjes së përgjegjësisë si shtet. Shih më gjerësisht në: Bardhyl Mahmuti, *Kurthet terminologjike në funksion të mohimit të gjenocidit në Kosovë*, Prishtinë: Qendra “Gjenocidi në Kosovë, plagë e hapur”, pa vit të botimit, 45-46.

¹¹³ *Masakra e Reçakut krim kundër njerëzimit*, 228-229 dhe 273.

** Në përbërje të këtij ekipi ishin: dr. Sllavisha Dobriçanin (shef i Institutit të Mjekësisë Ligjore në Fakultetin e Mjekësisë në Prishtinë); dr. Vujadin Otasheviq (profesor i Mjekësisë Ligjore në Universitetin e Nishit-Serbi); dr. Dushan Dunjiq, (profesor i Mjekësisë Ligjore në Universitetin e Beogradit në Serbi); dr. Millosh Tasiq, (profesor i Mjekësisë Ligjore në Universitetin e Novi Sadit në Vojvodinë) dhe dy patologët bjellorusë dr. Vladimir Kuzmichev dhe dr. Oleg Levkoviç. Shih në: Mahmuti, *Mashtrimi i madh*, 90.

*** Në kuadër të ekipit finlandez që ishte angazhuar nga Bashkimi Evropian ishin: Helena Rante (udhëheqëse e ekipit) dhe ekspertët e tjerë: Antti Pentilla, Kaisa Lalu, Juha Rainio, personeli teknik, tekniku i kriminalistikës, fotografë etj. Shih në: Mahmuti, *Mashtrimi i madh*, 91.

¹¹⁴ Kurtaj, *Lufta e UÇK-së në ZON*, 85.

Për të fshehur sa më parë krimet në Reçak, në mëngjesin e 17 janarit pushteti serb kishte nisur drejt Shtimes prokurorinë e Prishtinës, me në krye gjyqtaren hetuese, Danica Marinković dhe eprorët policorë serbë, me në krye kolonelin Janiqijević, për të marrë kufomat e masakrës për obduksion në Institutin e Mjekësisë Ligjore të Qendrës Spitalore në Prishtinë. Qëllimi i tyre ishte që t'i manipulonin provat e krimit të kryer dhe të publikonin versionin zyrtar serb.¹¹⁵ Në funksion të manipulimit të fakteve, Marinković sapo i pa kufomat e civilëve shqiptarë në xhaminë e fshatit, u deklarua para kamerave të TV Beogradit: *“Të gjithë qenkan burra, nuk ka gra, nuk ka fëmijë, nuk ka të masakruar, siç janë munduar ta paraqesin [...]”*.¹¹⁶ Ndërsa, shefi i skuadrës së patologëve serbë, Dobričanin, hodhi poshtë akuzat mbi masakrimin e të vrarëve, nga ana e ushtarëve serbë, duke pohuar se vrasja është bërë gjatë luftimeve të dyanshme dhe se të vrarët nuk kanë qenë të masakruar.¹¹⁷

Në anën tjetër iu pezullua puna e mëtejme vëzhguesve ndërkombëtarë. Pala shqiptare kërkonte që obduksioni të bëhej nga patologët shqiptarë dhe ndërkombëtarë, por pala serbe nuk pajtohej në asnjë mënyrë. Kjo ishte arsyeja që drejt Reçakut u nisën forca të shumta të policisë dhe të ushtrisë serbe për marrjen e kufomave.¹¹⁸ Një fakt tjetër që flet për negacionizëm është ndalimi i kryeprokurorës për krime të luftës e Kombeve të Bashkuara, Luis Arbur, më 18 janar 1999, në kufirin e Maqedonisë së Veriut me Kosovën dhe pamundësia për të vërtetuar (dëshmuar) nga vendi i ngjarjes ekzekutimin nga ushtria dhe policia serbe të 45 civilëve shqiptarë.¹¹⁹ Sipas palës serbe, arsyeja e ndalimit të hyrjes së saj në Jugosllavi ishte se mandati i Gjykatës Penale Ndërkombëtare për ish-Jugosllavinë kishte të bënte me konfliktet e armatosura e jo me operacionet policore kundër terroristëve.¹²⁰ Në Hagë, Arbur deklaroi qartë se ajo do ta hetojë masakrën e Reçakut *“me apo pa hyrje brenda territorit”*.¹²¹ Ndalimin e saj e kanë dënuar nëpërmjet deklaratave të tyre shumë institucione të rëndësishme ndërkombëtare, si: Këshilli i Sigurimit, NATO-ja etj.¹²² Më 25 janar 1999, kryesuesi i Institutit të Mjekësisë Ligjore në Prishtinë, Slavisha Dobričanin, njoftoi se janë kryer autopsitë e njëzet e një trupave. Sipas tij, disa nga autopsitë e trupave të viktimave është bërë në prezencë të

¹¹⁵ *Masakra e Reçakut krim kundër njerëzimit*, 135-136 dhe 230.

¹¹⁶ Mahmuti, *Mashtrimi i madh*, 91.

¹¹⁷ *Arkivi i Luftës, I*, 225-226.

¹¹⁸ *Po aty*, 168.

¹¹⁹ *Masakra e Reçakut krim kundër njerëzimit*, 135-136 dhe 230.

¹²⁰ Mahmuti, *Mashtrimi i madh*, 83.

¹²¹ *Masakra e Reçakut krim kundër njerëzimit*, 287-288.

¹²² *Arkivi i Luftës, I*, 184-185.

personelit të OSBE-së. Ndër të tjera, Dobričanini deklaronte se: *“në asnjë nga trupat nuk kishte shenja të masakrës”*. Ndërsa, ministri i Brendshëm i Serbisë, thoshte se: *“të vrarët janë kryengritës, uniformat e të cilëve ishin hequr dhe janë zëvendësuar me rroba civilësh”*.¹²³ Edhe gazetarët e televizionit serb, Milovan Drecun dhe Tomislav Magoshi bënë përpjeke për të fshehur gjenocidin e kryer ndaj civilëve në Reçak, ku jo vetëm që mohohej ai, por ndërtonin tregime sipas të cilave në Reçak janë vrarë ushtarë të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës dhe dy ditë më pas, ata janë veshur me rroba civile, e që sipas tyre pas ekzaminimit nga “ekspertët” serbë është vërtetuar se kjo ngjarje ishte inskenuar, për të senzibilizuar opinionin ndërkombëtar, që të ndërhyj në Kosovë. Këto “fakte” këta gazetarë serbë ia ofruan gazetarëve të agjencive të ndryshme botërore, që ishin të vendosura në hotelin Grand në Prishtinë.¹²⁴ Me porosi të regjimit të Millosheviqit tendenca të negacionizmit gjejmë edhe tek dy artikuj të botuara në shtypin francez. Bëhet fjalë për artikullin “Re të zeza mbi një masakër”, të gazetarit Renaud Girard (Reno Zhirar) botuar në gazetën “Le Figaro”, në datën 20 janar 1999 dhe për artikullin “A ishin vërtet të masakruar me gjakftohtësi të vdekurit në Reçak”, të gazetarit Christophe Châtelot, botuar në gazetën “Le Monde”, më datën 21 janar 1999.¹²⁵

Përpjekjet për të mohuar masakrën e Reçakut vijuan edhe më pas. Kështu, më 10 mars 1999, ekipi i Mjekësisë Ligjore serbe dhe bjelloruse e dha një deklaratë. Sipas tyre rezultatet e autopsisë dhe të testeve me “doreshka parafine”, zbuluan se: shumica e të vrarëve ishin ushtarë të UÇK-së, për shkak se kishin pasur mbetje baruti të padjegur në duar, se 39 viktimat ishin vrarë nga larg dhe nuk ishin ekzekutuar nga afër, nga 40 të vrarët ishte vetëm një grua dhe një fëmijë (10-15-vjeçar), që dëshmon se viktimat janë vrarë nga distanca prej 500 metrash, si pasojë e luftimeve etj. Me gjithë përpjekjet e regjimit serb për të fshehur dhe manipuluar faktet që dëshmonin masakrën ndaj civilëve shqiptarë në Reçak, ato përpjekje dështuan, ngase opinioni botëror tashmë ishte në dijeni për krimet e kryera.¹²⁶ Për të vërtetuar këtë fakt, mjafton të japim deklaratën e ambasadorit të SHBA-së në OSBE, David Xhonsen në një takim urgjent të Këshillit të Përherëshëm të OSBE-së në Vjenë të Austrisë. Ai shprehu mllefin e tij jo vetëm për masakrën e shqiptarëve etnikë, por edhe për *“përpjekjet skandaloze të autoriteteve jugosllave që krimet e kryera ndaj*

¹²³ “Koha Ditore”, Prishtinë, 28 janar 1999, 7.

¹²⁴ Mahmuti, *Mashtrimi i madh*, 84.

¹²⁵ *Po aty*, 85-87.

¹²⁶ Ukshini & Jashari, *Masakra e Reçakut*, 1059.

civilëve t'i paraqesin si një operacion ushtarak kundër terroristëve".¹²⁷ Për më tepër, një muaj më pas, konkretisht më 15 shkurt 1999 u vërtetuan krimet e forcave serbe nga dr. Helena Rante, që ishte drejtore e ekipit të mjekësisë ligjore* të Bashkimit Evropian në Kosovë.

Kështu, në raportin e saj ajo shkruan: *"Nuk kishte asgjë që tregonte se ata njerëz të ishin gjë tjetër, përveçse civilë të paarmatosur"*.¹²⁸ Për më tepër ajo deklaronte se: *"nuk ka indikacione për heqjen e emblemave të çfarëdo njësi ushtarak, por ishin civilë të paarmatosur"*.¹²⁹ Bindjen e saj se në Reçak është bërë masakër ndaj civilëve shqiptarë e shpreh edhe më 10 mars 2001, në artikullin "Masakra e Reçakut ishte me të vërtetë një masakër", në të përditshmen *NRC Handelsblad* që botohej në Holandë. Ndër të tjera ajo deklaroi: *"të vdekurit bartnin veshje civile shtatë-tetë shtresash njëra mbi tjetrën, sepse ishte dimër. Autopsia vërtetoi se ata ishin vrarë në këto tesha. Gjatë hulumtimeve u gjetën plumba në gropën e përroit nën sipërfaqen e dheut, aty ku u gjetën viktimat [...]".* Kategorikisht përjashtohet mundësia që 23 njerëzit e gjetur në përrua të jenë vrarë nga afër dhe nuk ka asnjë rëndësi nëse ishin vrarë nga distanca një apo dy metra. Sido që të jetë, ata nuk janë vrarë në betejë".¹³⁰ Po ashtu, në një konferencë për shtyp në Prishtinë më 17 mars, Elena Rante, e cilësoi ngjarjen e përgjakshme të Reçakut si krim kundër njerëzimit.¹³¹

Masakra e Reçakut ka vënë në lëvizje gjithë diplomacinë evropiane dhe atë amerikane. Ndër reagimet më të fuqishme ishin ajo e presidentit të SHBA-së, Bill Clinton, i cili më 16 janar 1999 deklaroi: *"Ky ishte akt i qëllimshëm dhe diskriminues i vrasjes, i disenjuar që të mbjellë frikë ndër njerëzit në Kosovë. Është një përdhunim i qartë i premtimeve, që autoritetet serbe ia bënë NATO-s"*.¹³² Clinton thoshte se: *"Kjo është masakër e qëllimshme e forcave serbe"*, andaj e dënonte këtë krim. *"Me fjalët më të fuqishme të mundura e dënoj masakrën kundër civilëve nga forcat serbe të sigurimit, që u bë natën e kaluar në fshatin Reçak, në Kosovë"*.¹³³ Andaj, siç shkruante gazeta "Rilindja demokratike", ai: *"kërkonte aksionin ushtarak të*

¹²⁷ *Masakra e Reçakut krim kundër njerëzimit*, 2017.

* Ekspertët e mjekësisë ligjore ishin finlandezë.

¹²⁸ Skënder Zhitia, "Themelimi i Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës", *Vjetar*, Arkivi Shtetëror i Kosovës, Prishtinë: 2009, Nr. 41-42, 427; Mahmuti, *Mashtrimi i madh*, 109-110.

¹²⁹ Gazeta "Koha ditore", Prishtinë, 18 mars 1999, 2.

¹³⁰ Mahmuti, *Mashtrimi i madh*, 117-118.

¹³¹ Arkivi i Luftës, II, 220-221.

¹³² Kurtaj, *Lufta e UÇK-së në ZON*, 85.

¹³³ Clinton: "Kjo është masakër e qëllimshme e forcave serbe", *Koha ditore*, Prishtinë, 1999, Viti III, 1-2.

*NATO-s duke dënuar në këtë mënyrë agresorin serb”.*¹³⁴

E një rëndësie të madhe ishte edhe deklarata e përbashkët e anëtarëve të NATO-s, të cilat dënuan masakrën e Reçakut, por pa i ngarkuar përgjegjësinë forcave serbe. Në fakt, sekretari i përgjithshëm i NATO-s, Javier Solana dënoi masakrën e Reçakut me fjalët *“Vrasje e qëllimshme dhe e pakuptimtë e civilëve”*. Për më tepër ai tha: *“Millosheviqi është personalisht përgjegjës për sjelljet e forcave të tij të sigurimit”*.¹³⁵ Edhe anëtarët e Këshillit të Sigurimit të OKB-së i dënuan ashpër vrasjet e civilëve shqiptarë në Reçak dhe shprehën keqardhje për dëbimin e shefit të OSBE-së, Uilliam Uoker, të cilit i dhanë mbështetje të plotë.¹³⁶ Kjo masakër ndikoi në vetëdijesimin e opinionit vendor e ndërkombëtar për krimet që Serbia nëpërmjet ushtrisë dhe policisë po kryente krime në Kosovë dhe përsheptimit të ndërhyrjes së NATO-s, me qëllim të ndërprerjes së gjenocidit, spastrimit etnik dhe shfarosjes së popullit shqiptar. Për të dëshmuar këtë mjafton të citojmë fjalët e ambasadorit Uoker, i cili ndër të tjera ka thënë: *“Rambuēja dhe Reçaku janë të lidhura fort”*.¹³⁷

Për masakrën e Reçakut më 5 korrik 2002 në Tribunalin për Krimet e Luftës në ish-Jugosllavi, kanë dëshmuar në procesin gjyqësor të Slllobodan Millosheviqit disa qytetarë të fshatit Reçak. Të gjithë dëshmuuan para Tribunalit të Hagës për krimet që ushtria dhe policia serbe i kreu ndaj familjarëve të tyre, të cilëve u ishin nxjerrë sytë, zemrat dhe prerë veshët. Fatkeqësisht, për masakrën e Reçakut deri më sot vetëm një pjesëtar i policisë serbe, është gjykuar dhe dënuar më 2002 nga gjykatat e UNMIKU-t, për krimet e kryera, konkretisht është gjykuar vetëm për një vrasje dhe dy tentim-vrasje. Ai është Zoran Stanojeviq nga fshati Grackë e Vjetër e Lipjanit, i cili u dënua me 15 vjet burg, por që i ka mbajtur vetëm gjashtë vjet, ngase pas transferimit në burgjet e Serbisë më 2009, ai u lirua me dekret të veçantë të presidentit të Serbisë, Boris Tadiq.¹³⁸ “Masakra në Reçak ishte e mirëdokumentuar nga misioni i OSBE-së dhe në çast e dënuar nga kreu i këtij misioni, amerikan Uilliam Uoker”, - shkruan në raportin voluminoz të Human Rights Watch, “Nën pushtetin e urdhrave: Krimet e luftës në Kosovë”. Koordinator i këtij raporti ishte hulumtuesi i kësaj organizate, Fred Abrahams. Publikimi i fotove të civilëve të masakruar në Reçak provokoi një indinjatë të thellë në publikun perëndimor, andaj qeveritë e shteteve të fuqishme evropiane dhe e SHBA-së, filluan të

¹³⁴ Rilindja Demokratike, Tiranë, 19 janar 1999, 8.

¹³⁵ *Masakra e Reçakut krim kundër njerëzimit*, 252.

¹³⁶ Mahmuti, *Mashtrimi i madh*, 89.

¹³⁷ *Masakra e Reçakut krim kundër njerëzimit*, 31.

¹³⁸ *Po aty*, 14.

konsultoheshin për mbështetjen e diplomacisë me forcën.¹³⁹ Pra, hetimet e Human Rights Watch kanë nxjerrë disa përkufizime që dëshmojnë se “forcat jugosllave janë fajtoare për krimet e luftës në Reçak, Kosovë”. Kategorikisht u përgënjeshtroan pohimet e qeverisë jugosllave se viktimat e sulmit të 15 janarit në Reçak ishin luftëtarë të UÇK-së të vrarë në luftime ose civilë të gjetur në mes të zjarrit.¹⁴⁰ Krahas Uilliam Uoker, ekzekutimin e 45 civilëve shqiptarë në Reçak e japin në detaje në raportet e tyre shumë monitorues zyrtarë ndërkombëtarë dhe disa intelektualë e gazetarë të huaj, si: Eduard Salivan, pastaj gazetarët Melissa Eddy, Philippa Fletcher, Paul Watson, Tom Uoker, Jeffrey Smith etj.¹⁴¹

Si përfundim mund të themi se më 15 janar të vitit 1999 në fshatin Reçak të komunës së Shtimes, ushtria dhe policia serbe kanë bërë masakër ndaj popullsisë civile shqiptare. Ky krim, që u krye nga zinxhiri komandues i ushtrisë dhe policisë serbe dhe ideuar, hartuar dhe nxitur nga strukturat shtetërore të Serbisë, me në krye Slllobodan Millosheviqin, dëshmon që Serbia përgjatë viteve 1998-1999 ka kryer krime kundër njerëzimit. Madje, për nga qëllimi, mënyra dhe përmbajtja, këto krime (masakra e Reçakut), pa mëdyshje përbëjnë dëshmi të mjaftueshme se: Serbia ka bërë gjenocid në Kosovë.

Në komunën e Shtimes ushtria dhe policia serbe kanë kryer edhe krime të tjera gjatë viteve të luftës. Njëri nga këto krime ishte edhe ai ndaj familjes Asllani më 26 gusht 1998. Kështu, derisa refugjatët shqiptarë nga fshati Rancë ishin strehuar në pyll, u detyruan të lëvizin nga aty, për shkak të fillimit të bombardimeve nga forcat serbe. Me rimorkio e traktorë lëvizën drejt “Livadheve të Gjata”, ndërmjet fshatrave Topillë e Grejçec. Por, edhe këtu nuk ishin të sigurt, ngase forcat serbe hapën zjarr nga tanket, në drejtim të kolonës, që fatkeqësisht një predhë qëllloi në rimorkion e traktorit ku gjendej familja Asllani. Në këtë tragjedi nga granatat serbe u masakruan 8 fëmijë* (vajza dhe djem) dhe tri gra** të familjes së Selim Asllanit, konkretisht nëna dhe bashkëshortet e Isak e Musa Asllanit, të cilët edhe vetë

¹³⁹ Rexhep Maloku, “Ballë për ballë me kasapin e Ballkanit”, *Koha ditore*, Prishtinë, 2019.

¹⁴⁰ *Masakra e Reçakut krim kundër njerëzimit*, 278.

¹⁴¹ Raportet e tyre janë të publikuara në: *Masakra e Reçakut krim kundër njerëzimit*, 233-380.

* Fëmijët e vrarë si pasojë e hedhjes së predhës nga ushtria serbe janë: Burimi (13 vjeç), Lumnija (12 vjeçe), Ejupi (10 vjeç), Luljeta (7 vjeçe), Shpendi (5 vjeç), Xhaferi (3 vjeç), Antigona (1 vjeçe) dhe Albiona (gjashtëmuajshe). Shih në: Pllana, *Terrori i Serbisë pushtuese*, 570; Mahmuti, *Mashtrimi i madh*, 18.

** Ajshe Asllani (27 vjeçe), Halide Asllani (30 vjeçe) dhe Jalldyze Asllani (64 vjeçe). Shih në: Mahmuti, *Mashtrimi i madh*, 18.

ishin të plagosur.¹⁴²

Sa i përket numrit të të plagosurve ka burime të ndryshme, në të cilat thuhet se në këtë tragjedi janë plagosur tre qytetarë civilë. Trupat e njëmbëdhjetë viktimave i kanë varrosur të njëjtën ditë, në afërsi të vendit ku ndodhi krimi*, ndërsa më 18 tetor 2000, i kanë rivarrosur në fshatin Rancë të komunës së Shtimes.¹⁴³ Sa i përket moshës së viktimave tetë prej tyre ishin fëmijë nga gjashtëmuajsh deri në trembëdhjetë vjeç dhe tre të tjerë mbi tetëmbëdhjetë vjeç, ndërsa sa i përket gjinisë, nga njëmbëdhjetë viktimat e kësaj masakre shtatë ishin vajza dhe gra dhe katër ishin djem. Masakra ndaj familjes Asllani pati jehonë të madhe në shtypin botëror dhe kësisoj pati reagime të shumta nga institucionet ndërkombëtare për mbrojtjen e të drejtave dhe lirive të njeriut. Po veçojmë reagimin e UNISEF-it, konkretisht deklaratën e zyrtarit të kësaj organizate, Patrick McCormick, i cili ka deklaruar: *“Masakra mbi njëmbëdhjetë anëtarët e një familjeje shqiptare, në mesin e të cilëve ishin tetë fëmijë, shkaktoi pezëm dhe indinjatë të thellë në organizatën tonë [...]”*.¹⁴⁴

Vlen të përmendet se përgjegjës për krimet sipas dokumenteve ishin të involvuar drejtpërdrejt edhe kryetari i Qarkut të Kosovës, Velko Odalloviq, me vartësit komunal të Shtimes, një ndër ta Svetislav Zekiq. Ndërsa, emrat e atyre që i drejtonin njësitet e policisë dhe të ushtrisë, sipas komunave janë, p.sh. për komunën e Shtimes, Pavle Zhiviq.¹⁴⁵ Me qëllim dëbimin e popullsisë shqiptare nga Kosova, krahas vrasjeve masive të civilëve shqiptarë në Reçak, në Rancë etj., në këtë komunë nga ushtria dhe policia serbe janë arrestuar, vrarë e keqtrajtuar dhjetëra qytetarë të tjerë shqiptarë. Në fillim të vitit 1999, në komunën e Shtimes janë arrestuar 22 qytetarë, me pretekste nga më të ndryshmet, të cilët maltretoheshin në mënyrë brutale nga policia serbe.¹⁴⁶ Sipas burimeve më 13 prill 1999 janë kidnapuar shumë të rinj të komunës së Shtimes, për fatin e të cilëve nuk dihej. Ndërsa, në fshatin Petrovë nga forcat serbe janë ekzekutuar dy civilë

¹⁴² Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë*, 372; Pllana, *Terrori i Serbisë pushtuese*, 570; Ilazi & Pllana, *Fëmijët martirë të Kosovës*, 286.

* Sipas deklaratës së Isak Asllanit dhënë për NKMDLNJ-në në Ferizaj, ai ishte duke e ngasë traktorin, në të cilin ndodheshin anëtarët e familjes së tij. Në këtë tragjedi, krahas ekzekutimit të 11 anëtarëve, është plagosur edhe vetë Isaku dhe vëllai i tij, Musa, të cilët i kanë dërguar në spitalin ushtarak. Ai ndër të tjera ka deklaruar: *“Në mbrëmjen e asaj dite, ushtarët (e UÇK-së S. L.) dhe fshatarët i kishin varrosur trupat e sakatosur të 11 anëtarëve të familjes sime, aty te dardha në “Livadhin e Gjatë”*.

¹⁴³ Pllana, *Terrori i Serbisë pushtuese*, 570; Mahmuti, *Mashtrimi i madh*, 18.

¹⁴⁴ Mahmuti, *Mashtrimi i madh*, 18.

¹⁴⁵ Bajrami, *Lufta kundër luftës në Kosovë*, 164-166.

¹⁴⁶ *Arkivi i Luftës*, I, 71 dhe 95.

shqiptarë.

Duhet të përmendet edhe rasti ku pas arrestimit të 50-60 të rinjve shqiptarë, ata u mbajtën dhe u maltretuan në shkollën fillore të Shtimes.¹⁴⁷ Më 11 maj, në shtëpinë e tij në Shtime është ekzekutuar një person, ndërsa në fshatin Caralevë janë vrarë dy civilë të moshuar dhe një tjetër është plagosur. Kufomat e tyre i kanë marrë ushtarët serbë.¹⁴⁸ Krahas zyrtarëve serbë që i kemi përmendur më lart, që kanë kryer masakrën në Reçak, në komunën e Shtimes, krime ndaj civilëve shqiptarë, duke mos kursyer as persona të paralizuar, gra, fëmijë e pleq, kanë kryer edhe Dragan Gjorgjeviq, ish-komandant i policisë së Shtimes, Zhelko Marinkoviqi, punonjës i stacionit policor në Shtime, etj.¹⁴⁹

Në periudhën e luftës në Kosovë (1998-1999) në komunën e Shtimes forcat ushtarake dhe policore serbe kanë vrarë dhe ekzekutuar edhe fëmijë. Nga 23 fëmijët e vrarë dhe të ekzekutuar nga ushtria dhe policia serbe në këtë komunë, nuk dihet vetëm për dy prej tyre. Nga të dhënat vërtetohet se nga 21 fëmijët e vrarë gjatë luftës, 15 janë djem, ndërsa 6 janë vajza.¹⁵⁰ Vlen të theksohet se në Petrovë më 10 gusht 1999 kanë gjetur vdekjen në oborrin e tyre tre persona nga predhat e hedhura të ushtrisë serbe.¹⁵¹

Në komunën e Shtimes gjatë luftës ka pasë edhe dëme të konsiderueshme materiale, por ka të dhëna të ndryshme. Kështu, sipas një burimi gjatë dy sulmeve që forcat serbe ndërmorën në këtë komunë në gusht të 1998 dhe në janar të 1999, janë shkatërruar 949 shtëpi, 9 objekte shkollore, 4 objekte fetare dhe 2 të tjera të demoluara, 1 bibliotekë shkollore dhe 4 objekte shëndetësore. Po ashtu, janë shkatërruar edhe 466 objekte ndihmëse dhe përcjellëse.¹⁵² Ndërsa, sipas studiuesit Hakif Bajrami në këtë komunë janë shkatërruar dhe djegur 19 fshatra, 2 262 shtëpi, 940 objekte, 18 shkolla, që në total dëmet materiale kapin shifrën prej 819 454 806 dollarë.¹⁵³ Më 27 mars 1999 nga forcat serbe janë djegur edhe lokalet e KMDLNJ-së, ato të LDK-së, shtëpia e Muharrem Ademajt në Shtime, e cila deri në këtë periudhë ishte seli e Misionit Verifikues të OSBE-së etj.¹⁵⁴

¹⁴⁷ Arkivi i Luftës, III, 496.

¹⁴⁸ Arkivi i Luftës, IV, 68-69.

¹⁴⁹ Arkivi i Luftës, IV, 108.

¹⁵⁰ Ilazi & Pillana, *Fëmijët martirë të Kosovës*, 285-289; Osmani, *Serbia's crimes against children*, 241-242.

¹⁵¹ Ilazi & Pillana, *Fëmijët martirë të Kosovës*, 287.

¹⁵² Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë*, 372.

¹⁵³ Bajrami, *Lufta kundër luftës në Kosovë*, 172.

¹⁵⁴ Arkivi i Luftës, II, 374.

Komuna e Shtërpçës - ndonëse shumica dërmuese e kësaj komune ka qenë e banuar me popullsi serbe edhe në këtë komunë, respektivisht në 7 fshatrat shqiptare, forcat serbe kanë kryer krime ndaj popullsisë civile shqiptare. Në periudhën nga 1 janari 1998 deri më 12 qershor 1999, në këtë komunë janë vrarë 16 civilë shqiptarë (10 djem/burra dhe 6 vajza/gra), ndërsa i zhdukur është një banor.¹⁵⁵ Ka burime në të cilat thuhet se në këtë komunë janë vrarë 19 civilë, janë plagosur 11, ndërsa 3 civilë janë marrë peng.¹⁵⁶ Sipas të dhënave të KMDLNJ-së në këtë komunë në periudhën e luftës (1998-1999) janë vrarë 15 civilë shqiptarë (9 djem/burra dhe 6 vajza/gra) dhe është një djalë apo burrë i zhdukur.¹⁵⁷ Sa i përket moshës së viktimave të kësaj komune ajo është si vijon: 3 persona deri në moshën 7-vjeçare; 2 persona të moshës 8-14-vjeçare; 1 person i moshës 15-18-vjeçare; 6 persona të moshës 19-60-vjeçare dhe 3 persona mbi moshën 60-vjeçare.¹⁵⁸ Pra, nga të dhënat e mësipërme del që në komunën e Shtërpçës janë ekzekutuar nga ushtria dhe policia serbe 7 fëmijë, prej tyre 5 vajza dhe 2 djem.¹⁵⁹ Përgjegjës për krimet përveç tjerëve janë edhe vartësit komunalë, të komunës së Shtërpçës, një ndër ta Sllavisha Rexhiq. Ndërsa, krahas tjerëve ai që i drejtonte njësitet e policisë dhe të ushtrisë për komunën e Shtërpçës, ishte Svetislav Drulloviq.¹⁶⁰

Sa u përket dëmeve materiale në fshatrat shqiptare të kësaj komune ka të dhëna të ndryshme që nuk përputhen shumë ndërmjet tyre. Kështu, sipas të dhënave të N/KMDLNJ në Shtërpçë, nga 669 shtëpi janë djegur 607 ose 86.84%, 346 objekte përcjellëse, 214 objekte të demoluara ose 69.65%. Janë shkatërruar 7 objekte shoqërore, ndërsa 3 janë të demoluara ose 42.86%. Gjithashtu, janë shkatërruar 38 objekte private, ndërsa 34 tjera janë demoluara ose 89.47%. Janë shkatërruar tri shkolla me dokumentacion etj.¹⁶¹ Por, sipas një burimi tjetër në komunën e Shtërpçës janë djegur dhe shkatërruar 7 fshatra, 607 shtëpi, 241 objekte dhe 10 shkolla, që në total dëmet materiale në këtë komunë kapin shifrën prej 41 974 564 dollarë.¹⁶²

Në mënyrë tabelore po japim të përmbledhur numrin e përgjithshëm të civilëve shqiptarë të vrarë në regjionin e Ferizajt, respektivisht në komunat: Ferizaj, Shtërpçë, Kaçanik dhe Shtime:

¹⁵⁵ Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë*, 361.

¹⁵⁶ Bajrami, *Lufta kundër luftës në Kosovë*, 170.

¹⁵⁷ *Krimet e Luftës në Kosovë*, 105.

¹⁵⁸ *Po aty*, 108.

¹⁵⁹ Ilazi & Pillana, *Fëmijët martirë të Kosovës*, 283-284.

¹⁶⁰ Bajrami, *Lufta kundër luftës në Kosovë*, 164-166.

¹⁶¹ Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë*, 361.

¹⁶² Bajrami, *Lufta kundër luftës në Kosovë*, 172.

Emri i komunës	Numri i civilëve shqiptarë të vrarë dhe të ekzekutuar	Djem/burra	Vajza/gra
Komuna e Ferizajt	116 civilë shqiptarë	97	17
Komuna e Kaçanikut	137 civilë shqiptarë	117	20
Komuna e Shtimes	113 civilë shqiptarë	98	15
Komuna e Shtërpçës	16 civilë shqiptarë	10	6

Të dhëna statistikore për të vrarët në komunën e Ferizajt, të Kaçanikut, të Shtimes dhe të Shtërpçës.

Emri i komunës	Numri i të zhdukurve	Vajza/gra	Djem/burra
Komuna e Ferizajt	11	3	8
Komuna e Shtërpçës	1	-	1
Komuna e Kaçanikut	12	1	11
Komuna e Shtimes	16	1	3

Të dhënat statistikore për të zhdukurit në komunën e Ferizajt, të Kaçanikut, të Shtimes dhe të Shtërpçës.

Sipas të dhënave të mësipërme del që në regjionin e Ferizajt, respektivisht në komunat Ferizaj, Kaçanik, Shtime dhe Shtërpçë nga forcat ushtarake dhe policore serbe janë vrarë, ekzekutuar e masakruar afër 400 civilë shqiptarë, ndërsa të zhdukur kanë qenë 40 qytetarë. Duhet potencuar faktin se vrasjet dhe ekzekutimet e civilëve shqiptarë nuk ishin rezultat i rastësishëm i dhunës së forcave qeveritare, por përkundrazi ato ishin planifikuar me kujdes, ngase jetësuan operacionet që i shërbenin qëllimit strategjik të qeverisë serbe.¹⁶³

Një nga llojet e krimeve më të rënda që forcat serbe kanë kryer ndaj popullsisë civile në Kosovë gjatë viteve 1998-1999 është ai i dhunimeve seksuale, që në të drejtën penale ndërkombëtare kategorizohet si akt

¹⁶³ Human Rights Watch, Nën pushtetin e urdhrave: Krimet e Luftës në Kosovë, 2001; marrë nga: https://www.hrë.org/legacy/albanian/Kosovo_2021/summary.pdf (15.12.2020), 4.

gjenocidal, ngase paraqet cenim të rëndë të integritetit fizik dhe mendor të viktimave të kësaj dhune.

Në vitet e luftës (1998-1999) në Kosovë janë dhunuar mbi 20 mijë vajza dhe gra shqiptare, të moshës nga 7 vjeç e tutje. Ato iu nënshtruan krimit të përdhunimit në mënyrë të organizuar nga forcat ushtarake, policore e paramilitare serbe. Disa prej tyre, pas përdhunimit janë vrarë e masakruar, disa janë zhdukur pa gjurmë, ndërsa disa vazhdojnë të jetojnë me plagët e pashërueshme.¹⁶⁴ Për shkak se dhuna seksuale ishte gjithashtu komponent i fushatës së luftës serbe në Kosovë, si në shumë vende të Kosovës, edhe në regjionin e Ferizajt, nga forcat serbe janë kryer dhunime ndaj popullsisë civile shqiptare, kryesisht ndaj vajzave dhe grave. Kjo formë e dhunës dhe e terrorit shtetëror serb, ishte bërë instrument për ta terrorizuar popullsinë civile, që më pas të detyrohej ta lëshojë Kosovën. Pra, në këtë rast kemi dy komponentë të gjenocidit (dhunimet seksuale dhe deportimin e popullsisë me dhunë nga vatrat e tyre-spastrimi etnik). Përdhunimet e kryera në Kosovë mund të grupohen në tri kategori: përdhunimet e kryera në shtëpitë e vetë grave, përdhunimet e kryera gjatë dëbimit nga shtëpitë e tyre dhe përdhunimet e kryera gjatë ndalimeve nga forcat ushtarake dhe policore serbe.¹⁶⁵

Dhunime seksuale ka pasur më tepër në komunën e Kaçanikut ku forcat serbe kanë kryer krime të përdhunimit. Kështu, në vendet e quajtura “Kulla e Qeshmes” dhe “Kashan”, që ndodhen në Grykën e Kaçanikut 5-7km afër Hanit të Elezit kanë qenë të vendosur disa bunkerë serbë ku qytetarët shqiptarë që deportoheshin me dhunë për në Maqedoninë e Veriut, ndaleshin, pastaj ndaheshin vajzat dhe gratë shqiptare, futeshin në këto vende dhe përdhunoheshin. Akte të përdhunimeve ka pasur edhe në disa vende tjera të komunës së Hanit të Elezit, si në fshatin Paldenicë, lagjen “Vila” të Hanit të Elezit, lagjen “Uji i Thartë” (përgjatë magjistrales), në fshatin Seçishtë etj., por nuk dihet për numrin e saktë të tyre.¹⁶⁶

Në të drejtën ndërkombëtare penale, edhe spastrimi etnik hynë në kuadër të akteve gjenocidiale. Në Kosovë, ushtria dhe policia serbe dhe strukturat shtetërore politike, shkencore e religjioze në Beograd kanë ideuar, hartuar dhe realizuar spastrimin etnik të Kosovës, nëpërmjet dhunës dhe terrorit që forcat serbe e zhvilluan ndaj popullsisë civile shqiptare në vitet 1998-1999. Si rezultat i shkallës së dhunës ndaj civilëve, mbi një milion shqiptarë nga Kosova janë deportuar me dhunë nga forcat shtetërore serbe/jugosllave, të cilat ndërmorën një fushatë terrori kundër popullsisë

¹⁶⁴ Ramosaj, *Kundër harresës*, 194.

¹⁶⁵ *Po aty*, 5.

¹⁶⁶ Osmani, *Krimet e Serbisë në Kosovë*, 406-407.

shqiptare për t'i dëbuar nga shtëpitë dhe për t'i detyruar që të kalonin kufijtë me Shqipërinë dhe Maqedoninë e Veriut. Ky argument mbështetet nga dëshmitë përputhëse të shumë dëshmitarëve shqiptarë, si dhe të disa ish-pjesëtarëve të UJ-së dhe MPB-së të paraqitur nga Prokuroria. Sidoqoftë, Beogradi zyrtar ende vazhdon të mohojë në mënyrë zyrtare dëbimin e organizuar të shqiptarëve të Kosovës nga shtëpitë e tyre dhe deportimin me dhunë të tyre drejt Shqipërisë dhe Maqedonisë së Veriut.¹⁶⁷ Për krimet e gjenocidit që ushtria dhe policia serbe kanë kryer në Kosovë gjatë luftës në periudhën 1998-1999 Kuvendi i Republikës së Kosovës më 16 maj 2019 ka miratuar një rezolutë për gjenocidin e kryer serb në Kosovë. Duhet bërë edhe më tej përpjekje nga institucionet shtetërore, për të ofruar dëshmi dhe të dhëna të mjaftueshme me qëllim që të paditet Serbia si shtet për gjenocidin e kryer në Kosovë në vitet 1998-1999.

¹⁶⁷ Tribunali Ndërkombëtar për Ndjekjen Penale të Personave Përgjegjës për Shkelje të Rënda të së Drejtës Humanitare Ndërkombëtare të kryera në territorin e ish-Jugosllavisë prej vitit 1991, Lënda Nr.: IT-05-87-T, Ushtrues i detyrës së sekretarit: Z. John Hocking Aktgjykim: 26 shkurt 2009, Aktgjykim: Millan Millutinoviçiq etj., Vëllimi 2 prej 4, 401.